

ความนึกคิดของราษฎร ต่อการเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองและเศรษฐกิจ ในทศวรรษที่ 2470

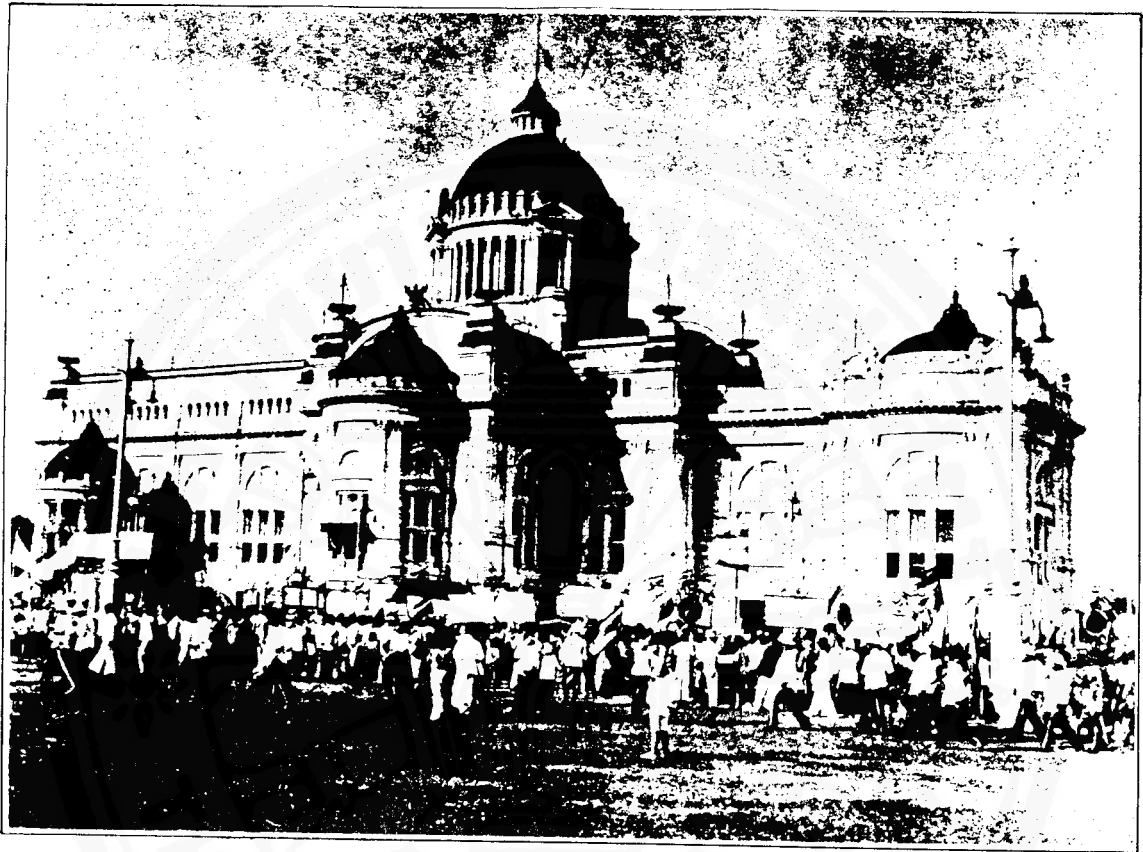
นรินทร์ เมมไตรรัตน์

กณเมณุษศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทความนี้มีเนื้อหาสาระเป็นการอธิบายให้เห็นว่า ราษฎรหรือผู้ที่อยู่ “เบื้องล่าง” ของสังคมมีความนึกคิดอย่างไรบ้างต่อการเปลี่ยนแปลงในช่วงทศวรรษที่ 2470 พวกเขาทั้งหลายรับรู้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจหรือไม่ ได้แสดงออกอย่างไร และการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างไรในกระแสของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา ซึ่งผลักดันการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในทศวรรษดังกล่าว

ในที่นี้ได้ใช้คำว่า “ความนึกคิด” (mentalities) ในความหมายอย่างกว้างๆ ว่าเป็นตัวกลางระหว่างวิถีชีวิตของมนุษย์กับการที่เขารู้สึกต่อสภาพแวดล้อม (Vovelle, in Samuel and

Jones, eds., 1982 : 2-11) ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีระบบ ระเบียบ หรือคำอธิบายที่สลับซับซ้อนมากนัก ความนึกคิดจึงแตกต่างจากความคิดและอุดมการณ์ ในแง่ที่ส่วนหลังมีระบบระเบียบมากกว่า และมีปัญหาชนซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นผู้แสดงออกในนามกลุ่มสังคมหรือชนชั้นของเขา การศึกษาความนึกคิดจากคนในระดับล่างของสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญซึ่งเมื่อพิจารณาพร้อมกับความคิดและวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมอื่น ๆ จะทำให้เข้าใจภูมิปัญญาของยุคสมัย และเข้าใจประวัติศาสตร์ของสังคมในแง่มุมหนึ่งด้วย ไม่ใช่เข้าใจประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำซึ่งแม้จะมีความสำคัญแต่ก็คับแคบ

และทาดมิตการมองความเคลื่อนไหวทางสังคม
ที่หลากหลาย

ส่วนคำว่า “ราชวร” เป็นคำที่ใช้ในยุค
สมัยดังกล่าวนี้โดยมีความหมายทางการเมือง
แฉ่งอยู่ด้วย ในเบื้องต้นนี้อาจกล่าวได้ว่า
เมื่อสังคมไทยเข้าสู่โลกทางการเมืองแบบใหม่
คำว่า “ไพร” นั้นจะไม่นิยมใช้ให้ปรากฏอย่าง
เป็นทางการอย่างเช่นในภาษากฎหมาย คำว่า
ชาวบ้านก็เป็นคำกลาง ๆ ที่ไม่มีความหมายและ
ความรู้สึกผูกพันทางการเมืองเท่าใดนัก ในการ
หาคำใหม่มาทดแทนนี้ปรากฏให้เห็นชัดอยู่
สามคำ คือ พลเมือง ราชวร และประชาชน

(ซึ่งเป็นคำเก่าแต่นำมาใช้ในความหมายและ
ความรู้สึกแบบใหม่) คำว่า “พลเมือง” เริ่มต้น
มาจากชนชั้นนำในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ังเช่นที่พระยาวิสุทธ-
สุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) เขียนหนังสือ
เล่มสำคัญให้กับกระทรวงศึกษาธิการและใช้ใ
การเรียนการสอนตลอดมาครั้งศตวรรษ คือ
หนังสือสอนอ่านเรื่องพลเมืองดี (นายเมืองเดิม
ชื่อเถื่อน) พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2454
เป็นต้น การใช้คำว่าพลเมืองจะบ่งบอกการมี
สำนึกทางการเมืองแบบไม่มีการแบ่งแยกฐานะ
ทางสังคม และเน้นความสามัคคีเป็นหลักเพราะ

ทุกคนก็ล้วนแล้วแต่เป็นพลเมืองทั้งสิ้น ความแตกต่างกันเป็นเรื่องของการมีหน้าที่การงานแตกต่างกันเหมือนกับสมาชิกในครอบครัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมี พ่อ แม่ และลูก (พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์, 2454 ; เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี 2520 : 114) ถัดมาคือคำว่า “ราษฎร” ปรากฏว่ามีการใช้โดยสามัญชนผู้มีความคิดอ่านอย่างเช่นเทียนวรรณ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยถัดมาซึ่งมีการถกเถียงทางความคิดกันอย่างแพร่หลาย ในปี พ.ศ. 2471 มีหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งชื่อ ราษฎร มีนายใช้ บัวบูรณ์ เป็นเจ้าของ ได้ลงพิมพ์บทความหลายบท มีเนื้อหาสาระเน้นหนักไปในทางเสนอความคิดให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง อย่างเช่นลงบทความเรื่อง “กลียุคเป็นเหตุแห่งความอับสรภาพ มิคสัญญีเป็นเหตุแห่งทำให้เกิดความเสมอภาค” เป็นต้น ซึ่งได้มีการวิเคราะห์กันว่า มีความคิดมาร์กซิสต์เด่นชัดมาก (สุวดี เจริญพงศ์, ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ สุวดี เจริญพงศ์ บรรณาธิการ, 2522 : 312) อย่างไรก็ตาม คำว่าราษฎรที่ใช้กันอย่างแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับจากคนระดับล่างของสังคม (ดังจะเห็นต่อไปข้างหน้า) มีความหมายทางการเมืองเป็นคนละแบบกับคำว่าพลเมือง กล่าวคือ คำว่า ราษฎร เน้นให้เห็นว่าสังคมมีการแบ่งแยกฐานะ (คนที่เป็นเจ้านายเป็นพลเมืองได้แต่เป็นราษฎรไม่ได้) และเน้นสำนึกของ “สิทธิ” มากกว่า “หน้าที่” คำสุดท้ายคือคำว่า “ประชาชน” มี

ใช้อยู่บ้างแล้วในช่วงทศวรรษที่ 2470 ให้ความรู้สึกที่เป็นกลางไม่มีความสำนักทางการเมืองมากนัก ดูราวกับจะประสานคำว่าพลเมืองกับราษฎรเข้าด้วยกัน และต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คำว่าประชาชนจึงมีความหมายใหม่ เพราะขบวนการคอมมิวนิสต์นิยมใช้ และถัดมาได้มีการปรับตัวยอมรับที่จะใช้คำว่าประชาชนกันอย่างแพร่หลายกว้างขวาง

ก่อนที่จะลงไปสู่ในรายละเอียดต่าง ๆ เป็นเรื่องจำเป็นอย่างมากที่จะต้องวิจารณ์ข้อสรุปที่ว่า “การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองปี พ.ศ. 2475 เป็นเรื่องของชนชั้นนำและราษฎรไม่มีการตื่นตัวและเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ราษฎรไม่มีส่วนร่วม” เสียก่อนว่ามีปัญหาอะไรบ้าง แล้วจึงจะอธิบายว่าการศึกษาวงศ์วานศาสตร์จากเบื้องล่างในส่วนที่ว่าด้วยความนึกคิดของคนระดับล่างมีข้อที่พึงสังวรอย่างไรและจะใช้หลักฐานอะไร และในท้ายที่สุดคือรายละเอียดที่ว่าด้วยความนึกคิดของราษฎร และผลกระทบต่อการเมืองในระดับเบื้องต้นในทศวรรษที่ 2470

1. ปัญหาของข้อสรุปเดิม

ข้อสรุปที่มีมาแต่เดิมเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในทศวรรษที่ 2470 เป็นอย่างมาก คือการเปลี่ยนระบอบการปกครองปี พ.ศ. 2475 เป็นเรื่องของชนชั้นนำ และ “ราษฎรไม่มีความตื่นตัวและไม่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลง” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2523 : 181-189) ด้วยนั้น มีปัญหาที่

จะต้องไตร่ตรองให้มาก ทั้งในแง่ของการใช้จินตนาการทางประวัติศาสตร์ การใช้แนวคิดในการวิเคราะห์ และการใช้เหตุผลต่อการทำความเข้าใจจารีตประเพณี ของการประพฤติปฏิบัติในสังคมสยาม

ประการแรก จินตนาการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแบบ “ปฏิวัติ” ระบบการเมืองนั้นแอบอิงอยู่กับประสบการณ์ของสังคมตะวันตกเป็นพื้นฐานไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ทั้งตัวผู้กระทำในประวัติศาสตร์และตัวผู้ศึกษา เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ต่างก็มีความเข้าใจเหตุการณ์การปฏิวัติและการเมืองของตะวันตกอยู่ด้วย และไม่ว่าความเข้าใจนั้นจะผิดหรือถูกมากน้อยแตกต่างกันไปนั้นไม่สำคัญเท่ากับเรามีแหล่งอ้างอิงที่จะใช้นึกคิด วิพากษ์วิจารณ์และใช้อ้างอิงการต่อสู้กับระบบการเมืองที่ครอบงำอยู่ต่อหน้า (Wertheim, 1973) ปัญหาที่จะติดอยู่ในใจตลอดมาคือจินตนาการเกี่ยวกับฝูงชนที่จะเข้ามามีกิจกรรมทางการเมืองในช่วงของการปฏิวัติ เกณฑ์ดังกล่าวกลายเป็นข้อประเมินเหตุการณ์ในอดีตแล้ววินิจฉัยกันว่าราษฎรสยามไม่มีความตื่นตัวอะไรเลย นายพันเอกพระยาทรงสุรเดชผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการยึดอำนาจ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ก็ได้แสดงความเห็นไว้ว่าราษฎรไม่ตื่นตัวอะไรเลย “...หากจะมีละครให้ดูและมีเจ๊กขายก๋วยเตี๋ยวด้วยแล้ว คนจะไปมากกว่านั้นมาก...” (พระยาทรงสุรเดช, ใน สมาคมนักข่าวแห่ง

ประเทศไทย, ผู้รวบรวม, 2516 : 100) คำกล่าวเช่นนี้และต่อมาคือจินตนาการที่คาดหวังจะให้ฝูงชนอย่างผู้นำและผู้ศึกษาเหตุการณ์นี้ก็คิดอย่างตะวันตกเป็นคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ที่ไม่เพียงพอ เพราะธรรมชาติของเหตุการณ์ในอดีตก็เป็นที่ยากกันอยู่แล้วว่าจะเป็นไปตามใจชอบของผู้ศึกษาหาได้ไม่ คำประเมินของผู้ร่วมเหตุการณ์ก็หาได้เป็นเครื่องบ่งชี้ความถูกต้องเสมอไป ผู้ศึกษาเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เสียอีกที่มีปัญหาติดอยู่กับจินตนาการซึ่งเป็นเพียงแต่รูปแบบและเกณฑ์ที่ใช้ประเมินเหตุการณ์ จนรายละเอียดเป็นอย่างไรจะไม่มีใครใส่ใจเท่าใดนัก

ประการที่สอง แนวคิดที่ใช้วิเคราะห์การมีส่วนร่วมในทางการเมืองแอบแฝงเจตนาว่าต้องมีผลเป็นการตัดสินใจในทางการเมืองกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะด้วย เป็นความรู้สึกนึกคิดชนิดที่ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับกลุ่มพลังทางการเมืองสมัยใหม่ ซึ่งรวมตัวกันจัดตั้งเป็นสมาคมการเมือง พรรคการเมือง เข้าร่วมลงคะแนนเลือกตั้งแสดงประชามติ ฯลฯ คำกล่าวที่ว่าเมื่อมีข้อเรียกร้องแล้วไม่มีผลก็แสดงว่ารัฐบาลไม่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในทางการเมืองจะพบได้โดยทั่วไป อย่างไรก็ดี เป็นที่สงสัยที่จะใช้เกณฑ์ดังกล่าวประเมินภาพรวมของสังคมเพราะการเข้ามามีส่วนร่วมกับการตัดสินใจกำหนดนโยบายสาธารณะ “ไม่จำเป็น” ต้องไปด้วยกัน การเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองไม่ว่าในลักษณะ

ใดเป็นเรื่องของคนจำนวนมาก ซึ่งอาจเรียกว่า ราชวร ประชาชน หรือมวลชนก็ได้ และโดยปกติของการตัดสินใจทางการเมืองก็มักเป็นเรื่องของชนชั้นนำ (elite) ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย การที่ชนชั้นนำจะขยายขอบข่ายของการตัดสินใจทางการเมืองและยอมรับสิทธิเสรีภาพของคนส่วนใหญ่ ขึ้นกับเงื่อนไขของการต่อสู้ทางการเมืองในแต่ละสังคม ไม่มีอะไรเป็นกฎเกณฑ์ที่ตายตัวในประวัติศาสตร์ ความผิดพลาดจะพียงเกิดขึ้นหากประเมินบทบาทของราชวรจากเกณฑ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์ทางการเมืองสมัยใหม่ เพราะนั่นเท่ากับไม่ยอมรับว่าในการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ในช่วงใดช่วงหนึ่งจะมีสิ่งที่กำหนดให้อยู่ก่อนแล้ว และเป็นเกณฑ์ทางการเมืองแบบจารีตประเพณีซึ่งย่อมต้องมีอยู่ในทุกสังคม

ประการที่สาม งานศึกษาที่ผ่านมาไม่พยายามทำความเข้าใจสิ่งที่เป็ “จารีตประเพณีในทางการเมือง” จริงอยู่โดยรูปแบบแล้วนับตั้งแต่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นมามีความพยายามแสวงหารูปแบบทางการเมืองแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการมีรัฐธรรมนูญ การมีสภาผู้แทนราษฎร ฯลฯ แต่นั่นเป็นส่วนหนึ่งของโครงกรอบทางการเมืองแบบใหม่ วิธีประพฤติดิปฏิบัติของคนและรากฐานของความคิดและอุดมการณ์ย่อมจะต้องแตกหน่อเพาะเชื้อในมรดกทางวัฒนธรรมของสังคมสยามเอง คำกล่าวนี้อาจ

จะใช้ประเมินในระดับต่าง ๆ กันจากกลุ่มบุคคลที่ โดยความรู้สึกนึกคิดผูกพันกับวิธีประพฤติดิปฏิบัติทางการเมืองแบบใหม่ ไปสู่ราชวรซึ่งผูกพันอยู่กับวิธีประพฤติดิปฏิบัติทางการเมืองแบบจารีตประเพณี ถ้าจะทำความเข้าใจบทบาทของราชวรพร้อม ๆ กับการที่ชนชั้นนำในสังคมต่างก็ต่อสู้ช่วงชิงและต่อรอง ผลักดันทางการเมืองไปสู่ความสมัยใหม่แล้ว ก็ต้องเปิดใจให้กว้างต่อการคงมีอยู่ของวิธีประพฤติดิปฏิบัติแบบจารีตประเพณีของราชวร เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบจารีตประเพณีในการเมืองสมัยใหม่ (Hobsbawm, in Kontos, ed., 1979 : chap. 6) ซึ่งจะเสื่อมสลายไปเมื่อมีองค์กรทางการเมืองแบบใหม่ขึ้นทดแทน

ข้อเสนอในที่นี้มีอยู่ว่าควรที่จะแบ่ง “การสื่อสาร” ทางการเมือง ระหว่างชนชั้นนำกับราชวรออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ แบบสมัยใหม่ กับแบบจารีตประเพณี แบบแรกนั้นหมายถึงการเขียนแสดงความเห็นลงหนังสือพิมพ์ การมีตัวแทนในสภาผู้แทนราษฎร การรวมตัวจัดตั้งพรรคการเมือง และการต่อรองกันทางการเมือง เป็นรูปแบบสำคัญ ส่วนแบบจารีตประเพณีนั้นในอดีตหมายถึงการขอความกรุณาปราณีจากมูลนายซึ่งจะมีการทำรายงานขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ต่อมาเมื่อพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แผ่ขยายก็จะมี “การถวายฎีกา” ของพระราชอำนาจเป็นที่พึ่งซึ่งพระมหากษัตริย์ทรง

ไโรตปรานเช่นกัน กล่าวได้ว่า “การถวยาฎีกา” เป็นการสื่อสารทางการเมืองที่ถูกต้องโดยกฎหมายระหว่างชนชั้นนักปราชญ์ ต่อมาหลังปี พ.ศ. 2475 การสื่อสารแบบจารีตประเพณีนี้ก็ยังคงมีอยู่ทั้งในรูป “ฎีกา” และ “คำร้องเรียน” ต่อรัฐบาลตราบนทุกวันนี้¹

กล่าวสรุปได้ว่าความรู้เดิมมีข้อสรุปที่ผิดพลาดทั้งในแง่ของการใช้จินตนาการทางประวัติศาสตร์ การใช้เหตุผล และการใช้แนวความคิดก็จะหละหลวมอยู่มาก อีกทั้งไม่สนใจในรายละเอียดเลย เป็นข้อสรุปของประวัติศาสตร์จากชนชั้นนำ ซึ่งไม่เปิดโอกาสให้สามัญชนมีบทบาทอย่างที่เขาได้แสดงไว้

2. วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างในส่วนที่วัดด้วยความนึกคิดของราษฎร

ขอลำดับต่อไปเกี่ยวกับ “ฎีกา” และ “คำร้องเรียน” จากราชฎีกาว่าเป็นช่องทางการสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณี ที่ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 มาจาก “เขตภาคกลาง” เป็นสำคัญ มีมาจากเขตภาคอื่น ๆ อยู่บ้างในจำนวนที่น้อยกว่ามาก² และเป็นที่น่าสังเกตว่า

ปรากฏการณ์ในภาคอื่น ๆ มีลักษณะจารีตประเพณีเฉพาะของตนอยู่ด้วย อย่างเช่นในเขตภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ มีจารีตประเพณีทางการเมืองซึ่งปรากฏอาการสนองตอบต่อการเปลี่ยนแปลงในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ในรูปของการ “กบฏ” (ดู พรเพ็ญ ยันตระกุล และ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, บรรณานิการ, 2527) สำหรับเขตภาคกลางอย่างน้อยตั้งแต่สมัยกลางอยุธยาปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวของคนจากเบื้องล่างอย่างเช่นที่เกิดในเขตภาคอื่นอยู่น้อยครั้งมาก จึงเป็นการผิดพลาดที่จะให้เหตุผลว่าเพราะไม่มีการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างในรูปของการ “กบฏ” ราษฎรในเขตภาคกลางจึงไม่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองปี พ.ศ. 2475

หลักเกณฑ์การประเมินการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างควรที่จะทำภายในจารีตประเพณีทางการเมืองเป็นเบื้องต้น ตราบใดที่พวกเขาเหล่านั้น ยังไม่มีองค์กรทางสังคมการเมืองสมัยใหม่ ที่พวกเขาให้การยินยอมรับว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ในอันที่จริงแล้วนอกจากการฎีกา ก็ยังการบอกเล่า การขับเพลงพื้นบ้าน เป็นอาทิ ซึ่งพอจะจัดได้ว่าเป็นช่องทางการแสดงความนึก

1 หนังสือพิมพ์ ไทยรัฐ ฉบับประจำวันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2527 รายงานว่าชาวนายังคงมีคำร้องเรียนต่อรัฐบาลอยู่เสมอ ในปีที่แล้วมีจำนวนมากขึ้นนับเกี่ยวกับการสูญเสียที่ดิน และรัฐบาลก็ได้พยายามแก้ปัญหานั้นด้วยการตั้งคณะกรรมการพิจารณาเรื่องของชาวนา ชาวนาบางคนบอกว่าการประพฤติปฏิบัติแบบจารีตประเพณียังคงมีอยู่เช่นเดียวกับการสนองตอบจากชนชั้นนำในลักษณะเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ดังกล่าวไม่ได้เป็นประเด็นในวิถีการเมืองสมัยใหม่ อันเนื่องมาจากการถดถอยของพลังนักศึกษาและของประชาชนในเขตเมืองหลวง.

2 เป็นการตรวจสอบด้วยตัวเองของผู้เขียนจากหลักฐานซึ่งมีอยู่ในกองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

คิดของราษฎรได้ ซึ่งในที่นี้ขอจำกัดที่จะใช้ข้อมูลเอกสารจากฎีกาเป็นเบื้องต้นก่อน หลักฐานและข้อมูลอื่นจากราษฎรเป็นภาระหน้าที่ของนักเรียนประวัติศาสตร์ผู้สนใจคนเบื้องล่างของสังคมจะได้ทำการค้นคว้าวิจัยกันต่อไป

ในทัศนะของคนชั้นกลางในเขตเมือง “หนังสือพิมพ์” เป็นช่องทางการแสดงออกทางความคิดเห็นที่สำคัญ แต่ถ้าพิจารณาอย่างเคร่งครัดแล้วหาใช่เป็นช่องทางแบบจารีตประเพณีไม่ หนังสือพิมพ์เพิ่งเกิดขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ผู้ทำหนังสือพิมพ์เองก็จัดตัวเองเป็น “วิชาชีพ” ใหม่อย่างหนึ่ง และแม้ว่าพวกเขาจะรับฟัง ดูแล และเป็นเสียงสะท้อนจากคนเบื้องล่างของสังคม แต่ก็ยังเป็นเสียงสะท้อนที่ถูกควบคุมโดยทัศนคติจากคนชั้นกลาง พวกเขาถือตัวเองเป็นผู้มี “สิทธิ” ที่จะให้ความเห็นอย่างคนผู้มีความเสมอภาคกัน ส่วนราษฎร การตระหนักว่าตัวเองมี “สิทธิ” ไม่ได้เกิด “ภายใน” กลุ่มสังคมของราษฎร แต่มาจาก “ภายนอก” ด้วยการเรียนรู้จากกระแสวิพากษ์วิจารณ์ทางสังคมและปัญญาชนของพวกเขาก็เป็นผู้แสดงความคิดเห็นแทนในความสัมพันธ์ที่เข้าใจกันทั้งสองฝ่ายว่า “ไม่เสมอภาค” กัน กล่าวคือ ราษฎรเป็นผู้ “ถวายความเห็น” และ “ร้องเรียน” ในขณะที่พระมหากษัตริย์และคณะรัฐบาลเป็นผู้รับฟังอย่างผู้ที่มีความรู้ความสามารถมากกว่ากันพันทวีคูณ และก็เป็นที่ “สิทธิ” ของชนชั้นนำที่จะเลือกนำไปดัดแปลงเป็นนโยบายบริหารประเทศ

ปัญหาอย่างหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างคือจำนวนของคนเบื้องล่าง ไม่เป็นที่สงสัยว่าจำนวนทั้งหมดย่อมมีมากมายเท่ากับจำนวนประชาชนในสังคมที่ไม่ใช่คนชั้นสูงและคนชั้นกลาง ด้วยจำนวนที่มากมายดังกล่าวนี้ทุกคนจะมีบทบาทปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรทำฎีกา หรือร้องทุกข์กันถ้วนทั่วหน้าย่อมเป็นไปได้ ถ้ากล่าวที่ว่าพวกราษฎรที่ทำหนังสือร้องเรียนถวายความเห็นให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ เป็นคนไม่มีสติปรกติดี เป็นคนกลุ่มน้อยไม่ใช่ตัวแทนของราษฎรก็ดี เป็นการตีเตียนจากหมู่ “เจ้านาย” (ดูต่อไปข้างหน้า) การที่นักเรียนประวัติศาสตร์เริ่มต้นประเมินหลักฐานด้วยทัศนคติแบบเดียวกับเจ้านายบางสมัยกระทำต่อคำฎีกา ย่อมมีความผิดพลาดที่จะแลเห็นการเคลื่อนไหวทางสังคมของราษฎร ความคิดเห็นในลายลักษณ์อักษรนั้นมีคุณค่าควรแก่การให้ความสนใจ ส่วนจำนวนนั้นก็ควรใช้เกณฑ์ประเมินเช่นเดียวกับการประเมินการมีความคิดเห็นของกลุ่มคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมกล่าวคือ ความคิดเห็นย่อมต้องมีคนพูดแทนในพื้นฐานประสบการณ์ร่วมของกลุ่มสังคมนั้น ๆ คนพูดแทนนั้นเป็นคนส่วนน้อยเรียกกันว่า “ปัญญาชน” ซึ่งแม้ว่าเขาจะคิดด้วยตัวของเขาเองแต่ความคิดของเขาจะแอบอิงกับประสบการณ์และความเชื่อมั่นของกลุ่มสังคมที่เขาใกล้ชิดอยู่ด้วย (Mannheim, 1936 : chap. 1)

ความนึกคิดที่ได้แสดงออกมาแม้จะเป็นจำนวนน้อยผ่านปัญญาชนของราชกรัวย่อมเป็นการกระทำทางประวัติศาสตร์ในตัวของมันเอง พลังในส่วนนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะไปครอบงำหรือกำหนดนโยบายสาธารณะต่างๆ โดยตรง แต่เป็นปัจจัยภายนอกที่จะช่วยจัดรูปแบบการต่อสู้ภายในชนชั้นนำ เพราะชนชั้นนำบางส่วนจะมีความเห็นเป็นลบต่อความนึกคิดของราชกรัวย ก็จะทำให้ชนชั้นนำอีกส่วนหนึ่งมีความมั่นใจที่ทำการรื้อนการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งจะมีแรงหนุนทางจิตใจทำให้ชนชั้นนำมีความเชื่อมั่นที่จะกระทำหรือไม่กระทำบางอย่าง ราชกรัวยจะถูกปลุกความรู้สึกต่าง ๆ ได้โดยชนชั้นนำแต่ก็ไม่ได้ตั้งใจนี้ย่อมต้องมีพื้นฐานความรู้สึกส่วนร่วมบางประการอยู่ก่อนด้วย

ประวัติศาสตร์ส่วนตัวของปัญญาชนของราชกรัวย่อมมีความยากลำบากที่จะสืบค้น ด้วยมีข้อจำกัดทางเอกสารอยู่มาก อย่างไรก็ตามการประเมินเน้นที่กระแสของความนึกคิดไม่ใช่ความนึกคิดของคนใดคนหนึ่ง การมีข้อจำกัดในส่วนนี้จึงพอจะอนุมานได้

การสกัดความนึกคิดจากหลักฐานใช้วิธีการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์แบบวิพากษ์ภายนอกเป็นหลัก และมีข้อสมมติบางประการเกี่ยวกับการวิเคราะห์ทางจิตวิทยาว่าความมั่นใจที่ จะทำการแหวกออกไปจากจารีตประเพณีของราชกรัวย่อมเป็นจิตวิทยาในระดับฝูงชน (หากสมมติว่าเป็นระดับจิตวิทยาส่วนบุคคล มีความ

หมายว่ายกย่องคนใดคนหนึ่งเป็นวีรบุรุษหรือไม่ ก็เป็นคนบ้า) นอกจากนี้ก็คือการยอมรับเหตุผลที่หลากหลายของราชกรัวยที่แม้ไม่มีระเบียบว่า ก็เป็นความนึกคิดของเขาด้วย

3. ลักษณะของการปฏิภา และคำร้องเรียนกับการเปลี่ยนแปลงแบบ “การปฏิวัติ” วัฒนธรรม

การถวายฎีกา เป็นจารีตประเพณีของอาณาจักรอยุธยา ที่ทั้งพระมหากษัตริย์ มุลนาย และไพร่ ต่างยอมรับซึ่งกันและกัน นอกเหนือไปจากการหลบหนีไปอยู่ป่าและการบวชเป็นพระสงฆ์แล้ว การถวายฎีกาเป็นช่องทางอีกเพียงอย่างเดียว โดยเป็นช่องทางสุดท้ายที่ไพร่จะแสวงหา “ความยุติธรรม” ให้แก่ตนเอง ซึ่งก็ต้องอาศัยความกล้าหาญอยู่พอสมควร เพราะมุลนายของตนต้องลงโทษไพร่ชั้นมากชน แต่ด้วยความเชื่อในความสมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์ที่มีเหนือต่อมุลนายและต่อตนเอง เมื่อไม่ได้รับความเป็นธรรมจากมุลนายของตน รวมทั้งจากการประพฤติปฏิบัติของขุนนาง ก็คงมีเพียงแต่พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่จะลงโทษมุลนายของตน การฎีกาในทำนองไม่ได้รับความยุติธรรมจากการตัดสินใจนี้เองของจำเลย มีผลส่งผลให้มีการชำระกฎหมายในรัชกาลที่ 1 ของกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดเป็นกฎหมายตราสามดวงฉบับที่พิมพ์กันต่อ ๆ มา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ราชกรัวยมีความทุกข์เดือด

วอญายฎีกา เพราะเป็น “การเสด็จออกทรงไปรยทาน” (*ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404*, 2511 : 47) ในตอนแรกทรงเสด็จออก ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เดือนละ 4 ครั้ง ต่อมายกเลิกแต่ก็ให้วอญายฎีกาได้ในทุกเมื่อและจะพระราชทานเงินคนละสลึงเป็นบำเหน็จก่อนเมื่อได้ความจริง ถ้าชนะความก็จะเพิ่มให้อีกหนึ่งสลึงเป็นรางวัล การทำฎีกาทรงมีพระราชนิยมให้เขียนใส่กระดาษตัดเป็นท่อนๆ แล้วติดเข้าเหมือนอย่างสมุดฝรั่ง อย่าเขียนใส่กระดาษม้วนยาว ๆ เพราะทรงคลล้าบาก นอกจากนี้ก็ทรงอนุญาตให้ราษฎรวอญายฎีกาทูลถามเรื่องที่เล่าลือต่าง ๆ ได้ ซึ่งเป็นหนทางที่ดีที่สุดแทนที่จะไปเชื่อข่าวลือ (*ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404*, 2511 : 73, 133, 403)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การวอญายฎีกาเป็นเรื่องที่แพร่กระจายออกไปทั่วในขอบเขตพระราชอำนาจ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และบางส่วนของหัวเมืองประเทศราชที่เพิ่งถูกรวบอำนาจเข้ามาไว้ที่ส่วนกลาง จากหลักฐานที่พอเหลืออยู่มีข้อที่น่าสังเกตทั่ว ๆ ไปสามประการดังนี้¹

ประการแรก จากจำนวนฎีกาที่ต่าง ๆ กันในแต่ละปี ขอบเขตของการยอมรับ การสื่อสารทางการเมืองแบบฎีกาส่วนใหญ่ คือ เขตภาค

กลาง ส่วนอื่นๆ มีอยู่บ้างจากทางใต้คือ สงขลา ทางเหนือคือ ลำปาง และอีสานคือ โคราช เป็นต้น ผู้ทำฎีกามีทั้งคนไทยและจีน ซึ่งส่วนหลังแสดงให้เห็นว่าคนจีนเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองแบบจารีตประเพณี ไม่ได้เป็นส่วนใหม่ที่แยกออกไปเป็นต่างหาก ผู้ทำฎีกาเกือบทั้งหมดคือราษฎร รองลงมาคือ ขุนนาง และข้าราชการ และมีอยู่บ้างที่เชื้อพระวงศ์ระดับหม่อมเจ้าและหม่อมราชวงศ์ก็ทำฎีกาในยามที่ตนเดือดร้อนอย่างสาหัส นอกจากนี้ก็มีฎีกาของชาวต่างประเทศคือ ฝรั่ง อยู่บ้างเมื่อต้องการขอพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษ

ประการที่สอง เรื่องที่ทำฎีกาเกี่ยวข้องกับความคิดของราษฎรเองที่คาดหวังว่าจะได้รับความคุ้มครองทางด้านความยุติธรรมจากพระมหากษัตริย์ ดังนั้นฎีกาส่วนใหญ่คือการอุทธรณ์คำพิพากษา การร้องเรียนในเชิงกล่าวโทษว่าไม่ได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมจากขุนนางต่าง ๆ ทั้งส่วนของการปกครองและการพิพากษาคดี การขอรับพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษจากการขอรับพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษจากเวรจำ และการประหารชีวิต รวมทั้งขอรับพระราชทานคำวินิจฉัยในกรณีพิพาทต่างๆ อาจประมาณได้ว่าร้อยละเก้าสิบของคำฎีกาเป็นเรื่องในทำนองที่กล่าวมานี้

ประการที่สาม การขอรับพระราชทานความเป็นธรรมมีความยืดหยุ่นไปถึงเรื่องการทำ

¹ พิจารณาจาก หจข., *บัญชีสมุดฎีกา 3 เล่ม พ.ศ. 2430-2459*. ในที่นี้ไม่ได้เจนนับอย่างละเอียด เป็นเพียงข้อสังเกตเบื้องต้นเท่านั้น.

มาหาเลี้ยงชีพด้วย อย่างเช่น การขอลดภาษี
อากรค่านา และอากรสวน การขอพระราชทาน
ที่ดินเพื่อใช้ทำมาหากิน การขอลงรับราช-
การและการขอเป็นไพร่หลวงและเป็นทหาร การ
ขอพระราชทานทรัพย์ และในระยะต่อมาซึ่งมี
การจำกัดสิทธิผู้ประกอบอาชีพทนายความ นาย
ชายบุตรนาย ก.ศ.ร. กุหลาบ ก็ทำฎีกาขอพระ
มหากรุณาให้ได้ทำการรับจ้างเป็นทนายว่าความ
ต่อไป เป็นต้น ในส่วนนี้สะท้อนให้เห็นถึงรูป
ลักษณะของพระมหากษัตริย์และอำนาจรัฐตาม
ความคิดของราษฎรว่ามีทั้งพิทักษ์รักษาความยุติ
ธรรม และเป็นผู้จัดแจงให้ราษฎรได้มีช่องทาง
ทำมาหากินตามสมควร

ควรเข้าใจไว้แต่เบื้องต้นนี้ก่อนว่า จำนวน
ฎีกาในแต่ละปีจากตารางบัญชีที่เหลืออยู่มีอย่าง
มากก็เพียงสามร้อยเศษ และอย่างน้อยประมาณ
สามสิบฉบับเท่านั้น ซึ่งในอันที่จริงเป็นจำนวน
น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนราษฎรทั้ง
ประเทศจำนวน 8 ล้านเศษในทศวรรษที่ 2450
เหตุผลในเบื้องต้นก็เพราะรูปแบบการฎีกานั้นเอง
ไม่ใช่เป็นเรื่องที่พึงกระทำได้ง่าย การฎีกาเป็น
หนทางสุดท้ายที่ราษฎรจะพึงเลือก ในอดีตไพร่
ที่ถวายฎีกาต้องถูกเขียนติก่อนเป็นพิธีกรรม ใน
สมัยใหม่การถวายฎีกาก็ต้องทำผ่านขั้นตอนต่างๆ
หลังจากที่การกระทำอื่น ๆ ทั้งหลายทั้งปวงไม่
สามารถให้ “ความเป็นธรรม” แก่ราษฎรได้อีก
แล้ว นอกจากนั้นการถวายฎีกาทั้งก็จะมีผลผิด
ตามลักษณะกฎหมายอาญาด้วย (ปรีดี พนมยงค์,

2526:272) ในสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาล
ที่ 7 ลักษณะของการฎีกาได้ปรับตัวไปตามแนว
โน้มของรัฐสมัยใหม่ที่ต้องเขียนหนังสือให้ถูก
ต้องตามระเบียบมากยิ่งขึ้นด้วย กล่าวคือ ในปี
พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า-
เจ้าอยู่หัวได้ทรงตรา “พระราชกฤษฎีกาวาง
ระเบียบการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา” ขึ้น และมี
“กรรมการศาลฎีกา” รับแบ่งพระราชภาระ
พิจารณาคำฎีกาไว้อีกส่วนหนึ่ง ลำพังแต่เขียน
หนังสือของราษฎรก็เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มากอยู่
แล้ว จำนวนฎีกาที่พระมหากษัตริย์ทรงรับ
วินิจฉัยแม้มีอยู่น้อยก็นับว่ามีความสำคัญมาก
หากคำนึงถึงข้อจำกัดต่าง ๆ ของลักษณะและชั้น
ตอนการถวายฎีกา

ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวดังที่ปรากฏเป็นพระ-
ราชกฤษฎีกาฉบับดังกล่าวนั้น ทรงรับว่าการ

ฎีกาเป็นเรื่องของข้าแผ่นดินทุกชั้นที่จะสื่อสารกับพระมหากษัตริย์ในฐานะที่พระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งแห่งกุลบุตรของชาวไทย นับว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณที่ไม่ต้องการลดหย่อนแต่ประการใด แต่เนื่องจากด้วยทรงมีพระราชภาระอยู่เป็นอันมาก จึงสมควรรับคำฎีกาเฉพาะที่ถูกต้องเหมาะสม กล่าวคือ จะทรงรับคำฎีกาเพียง 4 ลักษณะดังนี้ (ปรีดี พนมยงค์, 2526 : 269-272)

1) ขอพระราชทานพระมหากษัตริย์ลดหย่อนผ่อนโทษ ซึ่งศาลหลวงใด ๆ ตั้งแต่ศาลฎีกาลงไป ได้วางบทแล้วตามพระราชกำหนดกฎหมาย (แต่ไม่ใช่โต้แย้งคำพิพากษาของศาลนั้น ๆ)

2) ขอพระราชทานพระมหากษัตริย์ขอรับพระราชทานพระราชานุญาตในกิจส่วนตัวเพื่อปลดปล่อยทุกข์ อันจะหาหนทางปลดปล่อยโดยอาการอื่นไม่ได้ นอกจากขอพระราชทานพระมหากษัตริย์โดยตรง

3) กล่าวโทษเจ้าหน้าที่ผู้ใช้อำนาจนอกเหนือที่สมควรแก่หน้าที่ราชการซึ่งตนปฏิบัติอยู่ หรือใช้อำนาจนั้นโดยอาการอันรุนแรงเกินเหตุจนทำให้ข้าแผ่นดินได้รับความเดือดร้อน

4) กล่าวโทษเจ้าหน้าที่ผู้ประพฤติทุจริตในหน้าที่ มีการใช้อำนาจทางราชการเพื่ออกตวิฆัมหรือฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น

ฎีกาที่ทูลเกล้าฯ ถวาย ต้องลงนามและสถานที่อยู่ มิฉะนั้นก็จะเป็นบัตรสนเท่ห์ ซึ่งไม่

รับพิจารณาเป็นอันขาด การทูลเกล้าฯ ถวายจะทำโดยตนเองตามสถานที่ที่กำหนดหรือจะยื่นต่อราชเลขาณการโดยตัวเองหรือโดยไปรษณีย์ก็ได้ ผู้กระทำการผิดระเบียบจะต้องถูกตักเตือนห้ามปราม และมีให้รับพิจารณาอันเป็นที่ขุนเคืองหรือว่าอาญาได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

พิจารณาตามลักษณะฎีกาจะพบว่ามีได้ทรงกำหนดตามพระราชหฤทัยแต่ฝ่ายเดียว หากแต่สนองตอบต่อการเคลื่อนไหวของราชฎีกาอยู่ด้วย ในเบื้องต้นคือการฎีกาเกี่ยวกับความยุติธรรม โดยเฉพาะที่เป็นคดีความอยู่ในโรงศาล ราชฎีกาที่เป็นความมักจะมีฎีกากล่าวโทษตระลาการและผู้พิพากษาในทำนองว่าตัดสินความไม่เป็นธรรมก่อน การฎีกายอมรับโทษแล้วขอลดหย่อนผ่อนโทษมักจะกระทำทีหลัง ซึ่งมีผลกระทบต่อการสร้างอำนาจของรัฐ ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ให้ข้าราชการทำการแทนในการตัดสินคดีความ เพราะตุลาการได้ถูกฎีกาว่ารับสินบนบ้าง เข้ากับอีกข้างหนึ่งบ้าง จึงตัดสินความไม่ยุติธรรม ไม่ใช่เพราะขาดความเข้าใจในตัวกฎหมายจึงตัดสินผิดจากหลักเกณฑ์ที่พึงมี ด้วยเหตุนี้จึงมีการตั้ง “คณะกรรมการตรวจฎีกา” ขึ้นเป็นการเฉพาะ ซึ่งต่อมาจะพัฒนาขึ้นมาเป็นศาลฎีกาเมื่อปี พ.ศ. 2451 (สมโชค สุขารมณ์, 2525 : 32-41) ลักษณะของฎีกากล่าวโทษผู้พิพากษาเป็นลักษณะจารีตประเพณีแต่แต่สมัยอยุธยา ซึ่งจะเฟื่องฟูในทศวรรษที่ 2430, 2440 และ 2450 เป็นปฏิสัมพันธ์กับการขยายของศาล

แบบใหม่ การวางแบบของฎีกาเมื่อปี พ.ศ. 2434 ช่วยจัดรูปแบบใหม่ของการฎีกาให้มีเพียงแต่การขอลดหย่อนผ่อนโทษและกล่าวโทษคำพิพากษาแทน กล่าวโทษผู้พิพากษา ต่อมาในปี พ.ศ. 2457 ตามพระราชกฤษฎีกาจึงระบุให้ฎีกาได้เฉพาะขอลดหย่อนผ่อนโทษและฎีกาโต้แย้งคำพิพากษาไม่ได้ อันเนื่องมาจากมีพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 กำหนดให้มีศาลฎีการับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว

การฎีกาเกี่ยวกับคดีความตามโรงศาลจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ว่าได้มีการเคลื่อนไหวของราษฎรเกี่ยวกับความยุติธรรม ซึ่งในท้ายที่สุดได้มีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการฎีกาไปบ้าง แต่รูปแบบ “ฎีกา” อันเป็นช่องทางการสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณีก็ยังคงดำรงอยู่ สถาบันกษัตริย์ได้ปรับตัวสามารถโต้ตอบสื่อสารกับปัจจัยทางการเมืองสมัยใหม่พร้อมกับสื่อสารแบบจารีตประเพณีกับราษฎรในเวลาเดียวกันได้ ราษฎรยอมรับการมีสิทธิธรรมดังกล่าวและอาจใช้การฎีกาได้ในยามที่ไม่สามารถแสวงหาความยุติธรรมจากที่อื่นใด ส่วนราษฎรที่ได้ปรับทัศนคติยอมรับการสื่อสารทางการเมืองแบบใหม่ก็จะสื่อสารกับอำนาจรัฐตามช่องทางใหม่นั้น อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ การรวมกลุ่มมีผู้แทน เป็นต้น

ลักษณะการฎีกาอีกประการหนึ่งซึ่งในจารีตประเพณี เรียกว่า เป็นการขอพระราชทาน

กรุณาเพื่อปลดปล่อยทุกข์ดูเหมือนว่าจะมีความยืดหยุ่นมากกว่าฎีกากล่าวโทษและขอลดหย่อนผ่อนโทษ และในอันที่จริงแนวคิดเรื่องขอความเป็นธรรมกับการขอปลดปล่อยทุกข์ก็ดูจะเข้าซ้อนใกล้เคียงกัน ในชีวิตสังคมประเพณีไพร่ราษฎรไม่ได้เกี่ยวพันกับรัฐมากไปกว่าการถูกเกณฑ์แรงงานส่งส่วย เสียอากรค่าंना และถูกลงโทษจับกุมคุมขังรวมทั้งถูกประหารชีวิต ภาษาของราษฎรที่จะเรียกร้องหาความเป็นธรรม จึงเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตดังกล่าวนั้น และในโลกสมัยใหม่ก็เช่นเดียวกันจะผิดแผกแตกต่างกันก็ตรงที่ วิถีชีวิตในโลกสมัยใหม่ การทำมาหาเลี้ยงชีพมีพลวัตมากกว่า และถูกเร่งรัดทั้งจากอำนาจรัฐและเอกชนคนกลางเป็นกิจวัตรประจำฤดูกาลผลิต ดังนั้นจึงมีการตีความหมายของราษฎรเองในรูปของการฎีกาในลักษณะใหม่จนต่อมาบานปลายเป็นเรื่อง เป็นประเด็นทางการเมืองในทศวรรษที่ 2460 และ 2470

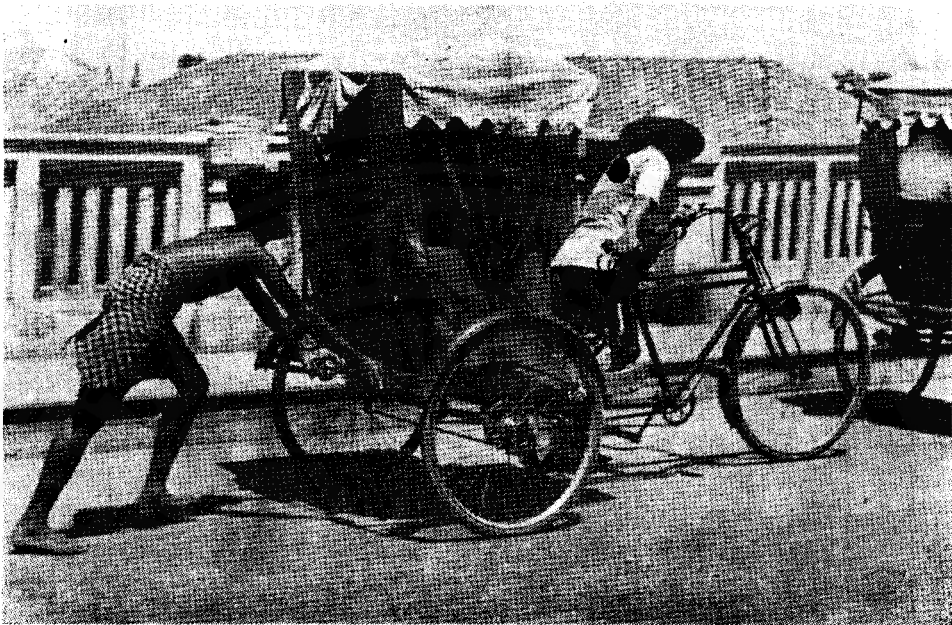
การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหลายชิ้นบ่งบอกว่าราษฎรชาวนาหลังจากขึ้นชมกับการเพิ่มของผลผลิตและข้าวราคาดีเพียง 3 ทศวรรษเศษ ระหว่างทศวรรษที่ 2420, 2430 และ 2440 ก็ต้องพบกับความยากลำบากอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ ราคาข้าวตกต่ำและผลผลิตต่อไร่ลดลง รวมทั้งการเพิ่มอากรค่าंनाในทศวรรษที่ 2450 ราษฎรชาวนาท่งคลองรังสิตเริ่มกล่าวขวัญถึงเจ้าที่ดินว่าเป็นผู้ “ทำกินบนหลังคน” กันโดยทั่วไป คำร้องทุกข์จากชาวนา

ถึงเจ้านายและคำฎีกาขอลดอากรค่า่านากัปรากฏขึ้นในช่วงดังกล่าวนี้ (Johnston, 1975 : chap. 7) และได้เริ่มแผ่ขยายออกไป ในทางหนึ่งเป็นความบกพร่องของเจ้าหน้าที่ของรัฐเองที่เร่งรัดการจัดเก็บค่า่านากัทำให้การประเมินจัดที่นาเป็นนาชั้นเอก โท ตรี จัตวา และเบญจจะ มีความคลั้งันไม่มีมาตรฐานตามการรับรู้ของชาวนา คำร้องทุกข์ของราษฎรชาวนามีผลให้มีการลดหย่อนอากรค่า่านาและมีการปรับปรุงจัดชั้นที่นาขึ้นใหม่ในหลายท้องที่ อาทิเช่น มณฑลกรุงเทพฯ ในเขตเมืองธัญบุรี พ.ศ. 2453 และทุกเมือง พ.ศ. 2454 มณฑลราชบุรีทุกตำบลใน พ.ศ. 2453 มณฑลนครไชยศรี ในเขต 10 ตำบลแขวงเมือง สมุทรสาคร พ.ศ. 2454 มณฑลกรุงเก่าในเขตอำเภออุทัยน้อย พ.ศ. 2454 และมณฑลกรุงเก่าในทุกจังหวัด พ.ศ. 2458 เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นประสบการณ์ที่ดีของชาวนาที่ได้ลงชื่อร่วมกันเป็นบัญชีทางว่าทำคำร้องทุกข์และคำฎีการ่วมกัน และดูเหมือนว่าประสบความสำเร็จด้วย ต่อมาในทศวรรษที่ 2460 สถานการณ์ต่างๆ จะเลวร้ายลงไปอีกอันเนื่องจากภัยธรรมชาติน้ำท่วมปี พ.ศ. 2460 และฝนแล้งในปี พ.ศ. 2462 การช่วยเหลือของรัฐบาลต่อชาวนาในกรณีทั้งสองอยู่ในรูปของการให้ยืมไม่ใช่ให้เปล่า อีกทั้งก่อนหน้านั้นในปลายทศวรรษที่ 2450 รัฐบาลก็ได้เร่งรัดอากรค่า่านาขึ้นบัญชีผู้ค้างค่า่านาไว้ และมีการยึดทรัพย์นำไปขายทอดตลาดดังเช่น

กรณีชาวนาเขตอำเภอบางเขนปี พ.ศ. 2459 (นิติ กสิโกศล, 2525 : 154-158) สถานการณ์ทศวรรษที่ 2460 ของราษฎรชาวนาจึงเป็นหนี้สินทั้งกับรัฐและพ่อค้านายทุน ราษฎรชาวนาจะร้องทุกข์และฎีกาขอความเป็นธรรมมากขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกยึดทรัพย์ขายทอดตลาด จนในท้ายที่สุดมีการแหวกแนวออกไปในขณะเดียวกันกับที่ชาวนาบางส่วนจะยกบุตรของตนไปไว้ให้รับใช้การงานตามบ้านเจ้านาย เป็นเสมือน “ทาสสมัยใหม่” เพื่อประกันการกู้หนี้ยืมสิน

ถ้าพ่วงแต่การฎีกาขอลดหย่อนอากรค่า่านากัไม่อาจถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวทาง “ภูมิปัญญา” จากเบื้องล่างตามการเปลี่ยนแปลงตามโลกสมัยใหม่ เพราะอยู่ในทำนองเดียวกับจารีตประเพณีที่เป็นมา แม้จะมีระดับความเข้มข้นรุนแรงมากกว่าในอดีตอยู่มากก็ตาม สถานการณ์ใหม่ในช่องทางการสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตที่เกิดขึ้นจริง และกล่าวได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก คือ การปรากฏขึ้นของ “ฎีกาแสดงความคิดเห็น” นับแต่ปลายทศวรรษที่ 2460 และเฟื่องฟูในทศวรรษที่ 2470

ในอันที่จริง “ฎีกาแสดงความคิดเห็น” ไม่ได้ถือกำเนิดจากราษฎรชาวนาอย่างโดดเดี่ยว หากเป็นเพราะมีกลุ่มคนผู้แสดงเจตนาและมีความรู้สึกร่วมกับราษฎรชาวนา อีกทั้งก็ถือกำเนิดจากข้าราชการด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการระดับล่างๆ ชั้นเสมียน การที่ได้

อธิบายสภาพต่าง ๆ ราษฎรชาวนามาดังกล่าวข้างต้นก็เพราะเป็นสภาพที่เป็นจริงทางสังคมที่ผลักดันลักษณะของการปฏิภาให้มีชีวิตชีวาในโลกทางการเมืองสมัยใหม่ คุณจะเป็นเรื่องไกลเกินคิดที่ชาวนาในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 จะส่งเรื่องราวแจ้งความยังหนังสือพิมพ์ให้ช่วยเป็นปากเสียง ส่วนข้าราชการชั้นเสมียนนั้นอาจเข้าใจได้ในลักษณะก้ำกึ่งของการยอมรับทั้งสองช่องทางการสื่อสารทางการเมือง และดูจะเป็นเรื่องแปลกเช่นกันที่ข้าราชการและปัญญาชนผู้เข้าใจกลไกทางการเมืองสมัยใหม่จะหันไปใช้การสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตเพราะพวกเขาคุ้นเคยและให้คุณค่ากับการแสดงความคิดเห็นทางหนังสือพิมพ์ วารสาร ที่แสดงปาฐกถา สโมสร ฯลฯ

ลักษณะของ “ฎีกาแสดงความคิดเห็น” ซึ่งหลังปี พ.ศ. 2475 คือ “การร้องเรียนแสดงความเห็น” จะมีรูปแบบทั่วไป ดังตัวอย่างหนึ่งของฎีกาของนายชั้น อัมโภช ลงวันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2474 “ถวายความเห็น” ว่าการทำหน้าที่ไม่ได้ผลเพราะมีปัญหาเรื่องน้ำ รัฐบาลควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่บำรุงทางน้ำ เรือไรเก็บเงินจากราษฎรในท้องถิ่นปีละครั้งต่งเป็น “ราษฎรสาธารณกุศล” และควรเก็บเงินรัชชูปการจากพวกที่รับราชการทหารมาครบ 2 ปี ในจำนวนกิ่งอัตราเพื่อช่วยเหลือบ้านเมือง นายชั้นกล่าวว่า

...ตามเหตุผลที่ข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์มาแล้วแต่เบื้องต้นในข้อ 1-2 นี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ข้าพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นเพียงราษฎรสา-

มัญได้อาจเอ้อมเก็บเอามาเป็นหน้าที่
นำขึ้นกราบบังคมทูลพระมหากรุณา
เช่นนี้ อาจจะเป็นการขัดต่อทางการ
หรือเป็นการใฝ่สูงมากอยู่ก็เป็นได้
แต่อาศัยด้วยอุปทานของข้าพเจ้า
สุจริตคิดเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าจะ
เป็นประโยชน์สุขสวัสดิภาพต่อชาติ
ศาสนา พระมหากษัตริย์ บ้านเกิด
เมืองนอนอันเป็นที่รักยิ่งของข้าพระ-
พุทธเจ้าคนหนึ่งต่อไปในอนาคตชั่ว-
กาลนาน ฉะนั้นเมื่อการใดหรือข้อ
คำใดพลั้งพลาดเป็นการมิชอบขัดด้วย
พระบรมราชประสงค์หรือรัฐศาส-
โนบายวิธีดำเนินการปกครองบ้าน
เมืองแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอรับ
พระมหากรุณาพระราชทานอภัย-
โทษ... (พจน., ร. 7 รล. 20/152)

จะเห็นได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองจากเบื้องล่างตามช่องทางจาริตประเพณีที่มี
ลักษณะทั้ง “อนุรักษนิยม” และ “ปฏิวัติ”
กล่าวคือ ยอมรับว่ากิจการบ้านเมืองเป็นเรื่อง

ของคนที่ไม่เสมอภาคกัน อำนาจสูงสุดอยู่ที่
พระมหากษัตริย์ซึ่งสามารถพระราชทาน ความ
ยุติธรรมและความกรุณาให้บังเกิดแก่บ้านเมือง
ประเทศชาติ เป็นการคาดหวังให้มีการเปลี่ยนแปลง
แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายในศูนย์
กลางของอำนาจออกมา ไม่มีความนึกคิด
“ก้าวร้าว” ที่จะแสดงให้เห็นว่าราษฎรสามัญก็
สามารถนำการเปลี่ยนแปลงให้บังเกิดแก่ตนเอง
ได้ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับ
จาริตประเพณีของราษฎรไพร่ในสังคมสยาม
ก็จะเห็นได้ว่ามีลักษณะ “ปฏิวัติ” ทางวัฒนธรรม
อยู่ด้วยเพราะมีความกล้าหาญที่จะให้ “คำ
แนะนำ” ว่าพระมหากษัตริย์ควรจะทำอะไรให้
บังเกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง ด้วยความตระ-
หนักว่าตนเองก็เป็นส่วนหนึ่งของประเทศชาติ
บ้านเมืองนี้

จำนวนของ “ฎีกาแสดงความคิดเห็น”
ซึ่งเริ่มปรากฏตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2460 และ
มีอยู่ในทศวรรษที่ 2470 โดยที่หลังปี พ.ศ.
2475 คือ “คำร้องเรียนแสดงความเห็น” พอ
จะแสดงให้เห็นได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง แสดงจำนวนฎีการวมและฎีกาขอพระมหากรุณาอย่างอื่น (ไม่ใช่ขอเงิน)
พ.ศ. 2469-2474

ปี พ.ศ.	จำนวนรวม	ฎีกาขอพระมหากรุณา อย่างอื่น (ไม่ใช่ขอเงิน)	ตัวอย่างของผู้ทำฎีกา
2469	n.a.	n.a.	นายสวัสดิ์ ประดับแก้ว
2470	670	129	นายนรินทร์ ภาษิต
2471	664	92	นายถวิล ฤทธิเดช
2472	674	100	นายกัน ศรีสวัสดิ์
2473	668	116	นายชั้น อัมโภช
2474	n.a.	n.a.	นายสรวง มติภัย นายเขียน พันธุ์โสภา นายทองเจือ จารุสาธิต ฯลฯ

ที่มา : หจข., ร.7 รล. 5/3 รายงานและบัญชีสถิติของเจ้าพนักงานแผนกกฎหมาย พ.ศ. 2470-2474.

หมายเหตุท้ายตาราง จำนวนฎีกาขอพระมหากรุณาอย่างอื่น (ไม่ใช่ขอเงิน) นี้ ไม่นับรวมฎีกาเกี่ยวกับ คำพิพากษา ฎีกาของนักโทษ ฎีกาขอกฎหมาย ฎีกาล่าช้าโทษ ฎีกาอุทธรณ์คำพิพากษา และฎีกาขอพระมหา-
กรุณาทำนองส่วนพระองค์ อย่างไรก็ตาม จำนวนนี้ก็ไม่น่าจะใช้ฎีกาถวายความเห็นเสียทั้งหมด การแฉ่งนับของผู้
เขียนจากหลักฐานเท่าที่มีอยู่ปรากฏว่ามีฎีกาถวายความเห็นอยู่เพียงปีละ 1 ฉบับ ในปี พ.ศ. 2469, 2471 และ
2472 มีอยู่ 2 ฉบับ ในปี พ.ศ. 2470 มีอยู่ 5 ฉบับ ในปี พ.ศ. 2473 และมีอยู่ 18 ฉบับในปี พ.ศ. 2474
เท่านั้น ความแตกต่างกันอย่างมากนี้น่าจะเป็นปัญหาอยู่ที่แนวคิดในการจัดนับหมวดหมู่ฎีการะหว่างผู้เขียนกับ
เจ้าหน้าที่ในสมัยนั้น อนึ่งคำว่า n.a. หมายถึง not available หรือไม่สามารถหาข้อมูลในฐานการแฉ่งนับแบบ
เดียวกันได้.

ตาราง แสดงจำนวนคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น (โดยประมาณ)

พ.ศ. 2475-2480

ปี พ.ศ.	จำนวนรวมแยก เป็นเรื่อง (โดยประมาณ)	จำนวนคำร้องเรียน แสดงความคิดเห็น (โดยประมาณ)	หมายเหตุ
2475	459	367	ตามเอกสารที่ปรากฏนี้ผู้ทำคำร้องเรียน อาจจะระบุชื่อจริงหรือไม่ก็ได้ อย่างเช่น นายสง่า เจริญยิ่ง นายบุญเกิด ชนชาติ เป็นต้น บางกรณีเห็นได้ชัดว่าเป็นชื่อนาม ปากกาอันอาจจัดอยู่ในกรณีบัตรสนเท่ห์ แต่ก็นับรวมเข้าไว้ด้วยเพราะมีเนื้อหาความ ที่ควรแก่การพิจารณา จะไม่นับจำนวน ที่เจ้าหน้าที่ในสมัยนั้นจัดหัวเรื่องว่าเป็น “บัตรสนเท่ห์และไม่รับพิจารณา” กับ “เรื่องร้องเรียนที่ไม่ใช่การแสดงความ ความคิดเห็น” อย่างเช่น การกล่าวโทษ การ ขอกู้ยืมเงิน การขอกลับเข้ารับราชการ ฯลฯ ซึ่งมีแทรกปะปนอยู่
2476	251	152	
2477	24	7	
2478	17	4	
2479	6	1	
2480	5	2	

ที่มา : แฉงนับด้วยตนเองจาก หจข., สร. 0201.25 หมวดเรื่องราวแสดงความคิดเห็น.

จำนวนที่แสดงไว้ในตารางทั้งสองข้างต้น เป็นการแจงนับจากข้อมูลหลักฐานที่มีอยู่ซึ่งน่าจะยึดถือไว้เป็นเพียงการประมาณการ กระนั้นก็ตามจะเห็นได้ชัดว่าจำนวนในระหว่างปี พ.ศ. 2475-2476 มีมากอย่างผิดสังเกต ส่อแสดงถึงความรู้สึกนึกคิดของราษฎรเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงปี พ.ศ. 2475 ว่าเต็มไปด้วยความคาดหวังในอนาคตใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นจริง เหมือนกับการปฏิวัติในสังคมอื่น ๆ ที่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลง กลุ่มผู้นำเก่าจะเสียขวัญหวาดกลัวและตื่นตระหนกซึ่งตรงกันข้ามกับกลุ่มราษฎรระดับล่างจะถูกปลุกให้มีความกระตือรือร้น และมีความหวัง โดยรับรู้ได้จากภาษาและวาจาศิลป์ที่ใช้กันเต็มไปด้วยอารมณ์ที่มากกว่าระดับปกติ (รายละเอียดจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) ส่วนการลดน้อยถอยลงของจำนวนเป็นอย่างมาก มีเหตุผลที่สันนิษฐาน 3 ประการประกอบกันคือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตอบสนองความคาดหวังของราษฎรได้อยู่บ้าง สองคือ รัฐบาลได้จัดตั้งหน่วยงานสังกัดกันการแสดงความคิดเห็นไม่ให้พุ่งตรงมาที่รัฐบาล พร้อมกับมีกองการโฆษณาการเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2476 และมีสถานีวิทยุกรุงเทพฯ ที่ศาลาแดงเมื่อปี พ.ศ. 2479 ประมาณว่าในปลายปี พ.ศ. 2478 ประชาชนของสยามมีเครื่องรับวิทยุประมาณ 28,000 เครื่อง (Thompson, 1967 : 803) ซึ่งเป็นวิทยุราคาถูกจากญี่ปุ่น และเริ่มกระจายออกไปสู่เขตชนบทอยู่บ้างแล้ว รัฐบาลได้ใช้การสื่อสารทาง

วิทยุกระจายเสียงนี้ทำการโฆษณาว่าประเทศได้กำลังดำเนินไปสู่ความวัฒนาสถาพร รวมทั้งให้ผู้แทนราษฎรมาแสดงปาฐกถาทางวิทยุกระจายเสียงเป็นเสมือนผู้แทนทางความคิดเห็นอย่างเป็นทางการของราษฎรโดยทั่วไป กับสามคือ ปัญหาการจัดเก็บเอกสาร เข้าใจว่าได้มีการแยกแยะจัดส่งเรื่องราวไปตามกระทรวงทบวงกรมที่เกี่ยวข้อง หลังจากมีการจัดระเบียบราชการใหม่ในปี พ.ศ. 2476 จำนวนเอกสารโดยรวมที่เก็บอยู่ที่เลขาธิการคณะรัฐมนตรีจึงมีน้อยลง ความไม่สมบูรณ์ของเอกสารเป็นปัญหาสำคัญที่สุดในการจัดทำตารางข้างต้น รวมทั้งตารางก่อนหน้านี้ด้วย

4. ผู้ทำฎีกาและคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น

เมื่อพิจารณารายชื่อของผู้ทำฎีกาและคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นดังที่ปรากฏหลักฐานโดยรวมๆ แล้ว อาจสรุปลักษณะที่มาของผู้ที่เป็นปากเสียงจากเบื้องล่างของสังคมได้ว่ามีอยู่ 5 ลักษณะ คือ

1) เป็นนายความในสังกัดจริตประเพณี กลุ่มนี้มีมาแต่โบราณและค่อยๆ เสื่อมสลายไปหลังจากที่มีสถาบันการศึกษาผลิตนักกฎหมายแบบใหม่ ปัญญาชนคนสำคัญในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 คือ ก.ศ.ร. กุหลาบ และเทียนวรรณ ซึ่งได้ก้าวกระโดดมาทำหนังสือพิมพ์ ก็มีพื้นฐานทางความรู้เป็นหัวหมอ คือ

ทนายความแบบจารีตประเพณีมาก่อน การที่เป็นทนายความแบบจารีตประเพณีย่อมเข้าใจกฎหมายและช่องทางการทำฎีกาดีอยู่พอสมควร ย่อมต้องติดต่อสัมพันธ์อยู่กับคนเบื้องล่าง และอยู่ตามดินโรงดินศาล ในขณะที่คนชั้นกลางเจ้านาย และฝรั่ง มีทนายความซึ่งในชั้นแรกเป็นชาวต่างชาติและต่อมาก็เป็นพวกเนติบัณฑิต

บทบาทของพวกทนายความแบบจารีตประเพณีคือช่วยทำฎีกาให้ราษฎรซึ่งได้กล่าวไปแล้วว่าส่วนใหญ่เกี่ยวข้องอยู่กับการขอพระราชทานลดหย่อนผ่อนโทษ และขอพระราชทานพระมหากรุณาส่วนตัวเพื่อปลดเปลื้องทุกข์ การสำรวจอาชีพของพลเมืองในปี พ.ศ. 2454 ซึ่งยังไม่มีเนติบัณฑิตมารับจ้างว่าความให้กับราษฎรนั้นระบุว่ามียุคคลประกอบอาชีพทนายความอยู่ในมณฑลกรุงเทพฯ 49 คน กรุงเก่า 71 คน จันทบุรี 24 คน ชุมพร 32 คน นครสวรรค์ 21 คน ปัตตานี 40 คน พิชณุโลก 9 คน พายัพ 45 คน และราชบุรี 46 คน รวมทั้งสิ้น 337 คน การสำรวจครั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2472 ซึ่งได้มีการปรับปรุงวิธีการต่าง ๆ ไปบ้างระบุว่ามียุคคล 932 คน (เทศาภิบาล, 2457:250; เทศาภิบาล, 2472-2473:383) อนึ่งจะพบฎีกาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของคนกลุ่มนี้หลังจากมีพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2457 เพราะผู้ที่ไม่ผ่านการสอบไล่วิชากฎหมายได้รับประกาศนียบัตรเป็นเนติบัณฑิตย่อมเป็นได้เพียงแค่นายความชั้นสอง อีกทั้งต้องยื่นเรื่องราวเป็นพิเศษ

ก่อนจึงจะได้รับอนุญาตให้ทำมาหาเลี้ยงชีพทางทนายความได้

อย่างไรก็ดี ความใกล้ชิดเป็นปากเสียงแทนราษฎรสามัญอยู่เนืองนิจได้เปิดโอกาสให้บางคนในกลุ่มนี้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้แสดงความรู้สึกนึกคิดในทางการเมือง ตัวอย่างเช่นฎีกาของนายชั้น อัมโภช ถวายความเห็นเรื่องวิธีบำรุงการทำนา และเรื่องรัชชูปการ (2474) ฎีกาของนายเจือ จารุสาธิต (หรือนายถึก รักธรรม) เรื่องงานของชาติ (2474) และฎีกาของนายถวัติ ฤทธิเดช เรื่องถวายความเห็นวิธีแก้ไขฐานะชาวนา (2474) และความเห็นลัทธิช่วยตัวเอง (2474) เป็นต้น คนเหล่านี้เป็น “ผู้นำ” เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงก่อนมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง และต่อมาหลังปีพ.ศ. 2475 ก็ยังคงแสดงความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ และคนอื่น ๆ ในกลุ่มทนายความแบบจารีตประเพณีเมื่อมีโอกาสเปิดมากขึ้นหลังปี พ.ศ. 2475 ก็เป็นผู้ทำคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นมากอยู่ด้วยกลุ่มหนึ่ง

2) เป็นเสมียน เสมียนเป็นข้าราชการระดับล่างซึ่งใกล้ชิดอยู่กับราษฎรสามัญมากกว่าข้าราชการระดับกลางและสูง ก่อนเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ตัวอย่างคือฎีกาของ นายสวัสดิ์ ประดับแก้ว ถวายความเห็นเรื่องบำรุงพ่อค้า ข้าราชการให้ได้รับความสมบูรณ์ (2470) และฎีกาของ นายสรวง มุติภัย ถวายความเห็นเพื่อผดุงฐานะการเงินของประเทศ (2474) และ

หลังเปลี่ยนระบอบการปกครองแล้ว ข้าราชการทั้งระดับกลางและล่างจะถูกปลูกให้มีความกล้าแสดงออกความคิดเห็นอย่างเปิดเผยมากขึ้น ประกอบกับรัฐบาลคณะราษฎรก็ประสงค์จะทราบปัญหาของข้าราชการต่าง ๆ ด้วยตนเอง ไม่ให้เรื่องราวไปผ่านการวิจารณ์ของหนังสือพิมพ์ จึงทำให้จำนวนครั้งหนึ่งของคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นเป็นของข้าราชการ ทั้งที่เป็นปัญหาของราชการและปัญหาเศรษฐกิจการเมืองโดยทั่วไป อย่างเช่น นายเจลิยว วีระเดชเสนอโครงการแบ่งแยกอำนาจกับโครงการศึกษาอำเภอและทำส่งหนังสือ “คู่มือพลเมือง” ที่แต่งไว้ เล่ม (2475) ความเห็นของราชบุรุษกว้างทองทวี เรื่องการศึกษา การทหาร การคมนาคม การสหกรณ์บางรูป การอนามัย (2475) เป็นต้น

3) เป็นผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชาวนาในชนบท ก่อนเปลี่ยนระบอบการปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชาวนาในชนบทจำนวนหนึ่งที่กล้าทำฎีกาแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ลักษณะเด่นของฎีกาที่ทำโดยผู้นำชาวนาคือมีบัญชีทางว่าลงชื่อกันหลายๆ คนต่างจากพวกทนายความและข้าราชการที่ลงชื่อคนเดียว และผู้เขียนฎีกามักจะเป็นคนอื่นที่ชาวนามาพบขอให้ช่วยเขียนแทนให้ ซึ่งเมื่อเรื่องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ และนำไปพิจารณาในอภิรัฐมนตรีสภา จะถูกวิจารณ์ว่าไม่มีอะไรบ่งบอกว่าเป็นตัวแทนชาวนา และชาวนาขอพระราชทานกรุณาลดหย่อนภาษีโดยอ้าง

ว่าไม่มีเงินจ่ายภาษี แต่มีเงินจ่ายค่าฎีกา ตัวอย่างของฎีกาคือฎีกาของ นายกัน ศรีสวัสดิ์ (2474) อยู่จังหวัดลพบุรีอ้างว่าเป็นผู้แทนชาวนา 296 คน ขอพระมหากรุณาให้แก่ไขปัญหาชาวนาฎีกาของ นายถวัต ฤทธิเดช (2474) อ้างว่าชาวนาจากมื้นบุรีและฉะเชิงเทรา 1,000 ครอบครัว ขอพระมหากรุณาให้แก่ไขปัญหาชาวนาและฎีกาของราษฎรจังหวัดปทุมธานีและนนทบุรีรวม 265 ชื่อ (2474) ลงชื่อ นายหริ่มวัลเอเลาะ นายดำ เทศเซน นายมาโรนเลาะเดรุส และนายมะหะ มุดตังหัน เป็นต้น

หลังเปลี่ยนระบอบการปกครองก็มีตัวอย่างเช่น ราษฎรคลองบ้านโพธิ์แสดงความเห็นเรื่องการเศรษฐกิจการศึกษา (2475) ราษฎรท้องที่อำเภอบางบ่อเสนอปัญหาเรื่องราคาที่ดินและควรช่วยชาวนา (2475) และความเห็นราษฎรขอให้ลดเงินรัชชูปการ (2475) เป็นต้น

4) ราษฎรสามัญในเขตเมืองหลวงและผู้นำกรมกร ในเขตเมืองหลวงซึ่งมีการเคลื่อนไหวทางความคิดและวิพากษ์วิจารณ์อยู่มากที่สุด ก็มีผู้นำของคณาการงาน “รับจ้าง” ทั่วไปแสดงความคิดเห็นทางการเมืองผ่านช่องทางการฎีกาและคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นอยู่ด้วย ตัวอย่างคือ ฎีกาของ นายเขียน พันธุ์โกคา เรื่องการเงิน และถวายความเห็นแก้ไขเศรษฐกิจ (2474) ฎีกาของ นายเพ่ง บุนนาค เรื่องการทำหนังสือพิมพ์เป็นสะพานเชื่อมระหว่างข้าราชการกับประชาชน (2474) ความเห็น

ของ นายบุญมา นิมสุวรรณ ขอให้ตั้งคณะกรรมการเป็นหน่วยหนึ่งของคณะราษฎร (2475) นายชิต เสนอความเห็นเรื่องการเงินของประเทศ (2476) เป็นต้น

5) **ครูประชาบาลและพระภิกษุ** เป็นกลุ่มสุดท้ายที่เป็นปากเสียงแทนคนระดับล่างของสังคม จะพบว่ามียุ่จำนวนหนึ่งในปี พ.ศ. 2475 และ 2476 มีข้อสังเกตว่าไม่มีก่อนเปลี่ยนระบอบการปกครอง ตัวอย่างเช่น พระภิกษุเปลี่ยน ธรรมสุวัณโณ เสนอความเห็นเกี่ยวกับ พ.ร.บ. เกณฑ์ทหารว่าควรยกเว้นพระภิกษุสามเณร และชายอายุ 20 ปียังไม่ได้คัดเลือกเข้ารับราชการทหารห้ามอุปสมบท (2475) พระมหาบุญ ภาควโร แสดงความเห็นการบ้านเมือง (political opinion) (2475) เป็นต้น

กลุ่มคนห้ากลุ่มย่อยที่กล่าวมาอาจเรียกได้ว่าเป็น “ปัญญาชน” ของราษฎรเพราะนอกจากจะแสดงความเห็นในนามของตัวเองแล้วก็เป็นปากเสียงให้กับราษฎรระดับล่างของสังคมซึ่งไม่อาจเขียนหนังสือทำฎีกาและคำร้องเรียนได้ด้วยตัวของเขาเอง ความรู้สึกนึกคิดที่ปรากฏผ่านผู้นำของราษฎรออกมา กล่าวโดยทั่วไป มีลักษณะเดียวกับความรู้สึกนึกคิดของราษฎรคนส่วนใหญ่ และอาจจะเหมือนหรือต่างกับความรู้สึกนึกคิดของเจ้านาย ข้าราชการ และคนชั้นกลางก็ได้ (ซึ่งต้องศึกษากันต่อไป) มีรายละเอียดของเนื้อหาสาระดังจะกล่าวข้างหน้านี้

5. เนื้อหาของความนึกคิด

เนื่องจากเนื้อหาของความนึกคิดจะมีผลกระตือรือร้นต่อการรับรู้ของชนชั้นนำในระบอบเก่าและใหม่ที่แตกต่างกัน จึงขอแบ่งการพิจารณาเป็น 2 ตอน คือ

(ก) ในระบอบเก่า

(ข) ในระบอบใหม่

(ก) **ในระบอบเก่า** ความนึกคิดทางเศรษฐกิจและการเมืองของราษฎรที่ปรากฏอยู่ในคำฎีกาจำนวนประมาณ 30 ฉบับเศษ (เท่าที่มีหลักฐานแน่ชัด) นั้น คือ ข้อเสนอที่พัฒนามาจากประสบการณ์ที่ใกล้ชิดคือการกระทำมาหาเลี้ยงชีพ การถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางและอกราคานา และขยายไปสู่ปัญหาฐานะการเงินของประเทศและการจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจ การบำรุงประเทศให้มีความสมบูรณ์พูนสุข และเป็นที่ขีดหน้าชูตาในสังคมอารยประเทศ ลักษณะของการขยายไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนประเด็นหากแต่เป็นเพราะมี “ปัญญาชน” ของราษฎรขยายวงเพิ่มขึ้นและแต่ละกลุ่มจะหยิบยกประเด็นของราษฎรจากแง่มุมที่ตนเองคุ้นเคย

1) **การแก้ไขฐานะของชาวนา** ในหมู่ชาวนาหลังจากมีประสบการณ์ด้วยฎีกาเรื่องขอลดหย่อนผ่อนอกราคานาเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกยึดทรัพย์นำไปขายทอดตลาดในตลอดทศวรรษที่ 2460 ได้มีการฎีกาขอให้รัฐช่วยบรรเทาทุกข์เรื่องหนี้สินกับพ่อค้านายทุนเพิ่มขึ้นไปด้วย

ราคาข้าวที่ตกต่ำลง ฝนน้อยทำนาไม่ได้ผล ได้ทำให้ชาวนารู้สึกว่ากาลเวลาผ่านไปยิ่งอึดอัด ผิดเคือง ชาวนาจากอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี และอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ได้บรรยายสภาพของชาวนาในท้องถิ่นของตนว่ามีอยู่ 3 สถานะ คือ พวกที่มีนาของตนเอง พวกไม่มีนาของตนเอง ต้องเช่าคนอื่นเขาทำ และพวกที่หมดหนทางทำมาหากิน ซึ่งแม้จะเช่านาก็ไม่มีค่าเช่าจะชำระ พวกเขาเรียกร้องให้มีการออกกฎหมาย (ความคิดเห็นนี้จะได้รับการแนะนำจากทนายความแบบจารีต) ให้ลูกหนึ่งดการชำระหนี้ชั่วคราวหนึ่งก่อน ดอกเบี้ยให้ลดลงจากซ่งละ 1 บาทเป็น 50 สตางค์ และถ้าถูกฟ้องศาลและถูกยึดทรัพย์ก็ขอละเว้นการยึดเคหะสถานอันเป็นที่อยู่อาศัย (พหข., ร. 7 รล. 20/194 “สรุปย่อฎีการาชฎาร จังหวัดปทุมธานี และนนทบุรี” 4 เมษายน 2475)

อาจกล่าวได้ว่า การขอให้งดการเร่งรัดเงินรัฐอุปการและค่านาและการขอให้ห้ามเจ้าหนี้เรียกดอกเบี้ยชั่วคราวเป็นประเด็นความรู้สึกร่วมของชาวนาในปี พ.ศ. 2474 และ 2475 นายกัน ศรีสวัสดิ์ ได้ทำฎีกาแสดงความคิดเห็นดังกล่าวไว้อย่างชัดเจน (พหข., ร. 7 รล. 20/173 “นายกัน ศรีสวัสดิ์ ถวายฎีกา” 4 พฤศจิกายน 2474) นอกจากนี้ก็มีฎีการาชฎาร บ้านดอนนิมพลี จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นต้น (พหข., ร. 7 รล. 20/192 “ฎีการวมของราชฎาร” 23 มีนาคม 2474) รวมทั้งชาวนา

รวอยอย่างเช่น นายรูก ทำทราย บ้านคลองห้า ตำบลบึงตะเคียน อำเภอคลองหลวง จังหวัดธัญบุรี ซึ่งเข้านากรมพระคลังข้างที่ได้ทำฎีกาขอเว้นค่านาเช่นกัน เพราะมีปัญหาทำนาไม่ได้ผล และผู้เช่าต่อจากตนก็อึดอัดขาดแคลนมาก ไม่มีทรัพย์สินอย่างใดนอกจากกระบือ (พหข., ร. 7 รล. 20/198 “นายรูก ทำทราย ถวายฎีกา” 27 พฤษภาคม 2475)

“ปัญหาชน” ของราชฎารชาวนาบางคนแลเห็นแนวทางที่จะแก้ไขฐานะอันทุกข์ยากและได้ “ถวายเป็นความเห็น” มาพร้อมกับแสดงรายละเอียดความอึดอัดผิดเคืองในเขตชนบทตามความรู้สึกนึกคิดของพวกเขาเห็นว่ารัฐบาลควรจะมีกองทุนให้ชาวนากู้ยืมไปเป็นทุนทำนา การชลประทานต่าง ๆ ควรแก้ไขปรับปรุง รวมทั้งแก้ไขฐานะการเงินของประเทศพร้อมกับจัดส่งสินค้าข้าวให้ออกไปนอกประเทศได้อย่างมีราคาสูง ความรู้สึกแบบนี้มีความสอดคล้องกันอยู่อย่างน้อยระหว่าง นายกัน ศรีสวัสดิ์ จากจังหวัดลพบุรี นายชั้น อัมโภช จากจังหวัดนครราชสีมา และนายถวัติ ฤทธิเดช จากกรุงเทพฯ

ผู้แทนของราชฎารบางคนอย่างเช่น นายเขียน พันธุ์โกลา เสนอให้รัฐบาลลงทุนซื้อข้าวจากชาวนา และส่งไปขายต่างประเทศ เขากล่าวว่าเป็นวิธีให้ราชฎารมีอาชีพและประเทศมีเงินตราหมุนเวียน (พหข., ร. 7 รล. 20/172 “นายเขียน พันธุ์โกลา ถวายฎีกา” 2 ธันวาคม

2474) ข้อเสนอดังกล่าวนี้ไม่ได้มีรายละเอียดหรือแผนงานดำเนินการประกอบการพิจารณาแต่ในแง่ของความรู้สึกนึกคิดแล้ว เป็นข้อเรียกร้องทางการเมืองต่อรัฐบาลอย่างชัดเจนในลักษณะหนึ่ง

2) การแก้ไขฐานะการเงิน เป็นประเด็นที่ผูกพันกันเป็นลูกโซ่ว่าเมื่อเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือชาวนา แล้วไม่มีเงินทุนจะทำอย่างไรทางออกเรื่องนี้มีความแตกต่างกันอยู่บ้างพอสมควร อย่างน้อยที่เป็นหลักการที่มีแนวทาง คือหนึ่ง เงินทุนมาจากรัฐบาลเองด้วยการขยายการสหกรณ์ให้ทั่วถึงด้วยหลักที่ว่า “รัฐบาลเป็นทุนราษฎรเป็นแรง” การลงทุนกับราษฎรนี้ เป็นการกู้ฐานะที่ฐานของสังคมซึ่งประเทศสยามจะรอดพ้นจากเศรษฐกิจได้ (หจข., ร. 7 รล. 20/173 “นายถวัติ ฤทธิเดช ถวายฎีกา” 4 พฤศจิกายน 2474) สอง คือ การออกใบบอนด์ (พันธบัตรรัฐบาล) ชนิดเปลี่ยนมือได้ซึ่งก็คือการกู้เงินจากราษฎรและจ่ายดอกเบี้ยให้ด้วย (หจข., ร.7 รล.20/172 “นายเขียน พันธุ์โกคา ถวายฎีกา” 2 ธันวาคม 2474) อีกทางหนึ่งคือการตั้งกองทุนขึ้นมาจากการเรียไรรับบริจาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพระบรมวงศานุวงศ์ (หจข., ร.7 รล.20/137 “นายสวัสดิ์ ประดับแก้ว ถวายฎีกา” 6 มกราคม 2473) ความเห็นทั้งสามโดยเฉพาะอย่างยิ่งสองหลักการแรกเห็นได้ชัดว่าสนับสนุนให้รัฐบาลเข้าดำเนินการในทางเศรษฐกิจและแทรกแซงระบบเศรษฐกิจมากขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าคล้ายคลึงกับกระแสความคิดชาตินิยมและสังคมนิยมที่เคลื่อนไหวอยู่ในหมู่ปัญญาชนระดับนำบางส่วน และข้อสำคัญคือเป็นความเห็นที่ตรงกันข้ามกับแนวความคิดเสรีนิยมในทางเศรษฐกิจที่คัดค้านและไม่เห็นด้วยว่ารัฐบาลต้องดำเนินการในทางเศรษฐกิจเอง

อย่างไรก็ดี ความนึกคิดข้างต้นก็ไม่น่าถือกำเนิดมาจากราษฎรเสียทีเดียว กระแสการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองตามหน้าหนังสือพิมพ์น่าจะมีส่วนหนุนให้เกิดความคิดอ่านในหมู่ปัญญาชนของราษฎร ทั้งนี้ก็ต้องผสมผสานและสัมพันธ์อยู่กับประสบการณ์ที่เป็นจริงของพวกเขา ตัวอย่างเช่น กรณีฎีกาของนายถวัติ ฤทธิเดช เขามีสำนักงานส่วนตัวชื่อ “สถานแทนทวยราษฎร” ราษฎรชาวนาจากมณฑลบุรีและจะเขิงเทราเป็นผู้เดินทางเข้ามาขอให้เขาช่วยเขียนฎีกาให้ เนื้อหาที่พรรณนาเป็นประสบการณ์ของราษฎรชาวนา ความนึกคิดที่จะแสวงหาทางออกแก้ปัญหาจึงน่าจะมาจากความคิดของนายถวัติ ฤทธิเดช เองส่วนหนึ่ง และเกิดจากการสนทนารับฟังปัญหาของชาวนาด้วยอีกส่วนหนึ่ง นายถวัติ ฤทธิเดช เองมีกิจกรรมสัมพันธ์อยู่กับกลุ่ม *หนังสือพิมพ์กรรมกร* และ *หนังสือพิมพ์ปากกาไทย* ร่วมกับ ร.ต.ต. วาศ สุนทรจามร เป็นอาทิ (สังคิต พิริยะรังสรรค์, 2526 : 24-26) กลุ่มหนังสือพิมพ์นี้ทำกิจกรรมเป็นปากเสียงแทน “ราษฎรชาวนา” จากชนบท กรณีนายทองเจือ จารุสาธิต ซึ่งใช้นามปากกาว่า นายถึก รัก

ธรรม ก็เป็นเช่นเดียวกับนายสวัสดิ์ ฤทธิเดช เขามีสำนักงานส่วนตัวชื่อ “บำรุงราษฎร์” และมีหนังสือกับใบแผ่นปลิวพิมพ์จำหน่ายอยู่เสมอ

3) ความฝันที่เป็นโครงการต่าง ๆ

ลักษณะของความนึกคิดจากเบื้องล่างที่มุ่งหวังจะเห็น “ความศิวิไลซ์” ของประเทศ ปรากฏให้เห็นเป็นระบบในรูปของโครงการต่าง ๆ การเสนอเป็นโครงการโดยตัวของมันเองเป็นเรื่องที่น่าท้อทาย และดูจะเป็นแบบอุดมคติ (utopia) อย่างมาก

โครงการ “ราษฎร์สาธารณกุศล” ของ นายชั้น อัมโภช เป็นตัวอย่างแรก เขามีความเชื่อมั่นในระบบหมู่บ้านโดยหวังว่าการเก็บเงินจากราษฎรเพื่อใช้บำรุงทางน้ำในท้องถิ่นเองจะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของราษฎร และของประเทศชาติได้ (หจข., ร.7 รล. 20/152 “นายชั้น อัมโภช ถวายฎีกา” 10 เมษายน 2474)

โครงการ “งานของชาติ” ของ นายทองเจือ จารุสาธร์ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง มีรายละเอียดประกอบโครงการว่า ประเทศยังขาดแคลนงานสหกรณ์ซึ่งถือว่าการประสานทุนกับแรงงานเข้าด้วยกัน การทำงานของรัฐบาลต้องมีการประกาศให้ราษฎรทราบมากกว่าที่เป็นอยู่เพราะข่าวที่ออกมามีแต่เรื่องการทุจริต ระเบียบราชการต้องปรับปรุงใหม่ให้อยู่ในร่องรอยเดียวกัน และต้องเร่งบำรุงกสิกรรมและพาณิชย์กรรมให้จริงจังมากยิ่งขึ้น โครงการนี้จะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับ “พระญาณบริหาราโชบายอัน

สุขุม” ของพระมหากษัตริย์ผู้เปรียบประดุจบิดาของราษฎร(หจข., ร.7 รล.20/194 “นายทองเจือ จารุสาธร์ ถวายฎีกา” 14 มีนาคม 2474)

ความคิดสร้างสรรค์อุดมคตินั้นในอีกส่วนหนึ่งพัฒนาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางศาสนาด้วย ในสมัยนั้น นายนรินทร์ ภาษิต เป็นผู้ซื้อเสียงมากผู้หนึ่ง เขามีสมาคมของเขาเองชื่อ “สมาคมนักชาติ ศาสน์ กษัตริย์” เขามีความคิดที่จะปฏิรูปศาสนา ให้สตรีบวชเป็นพระได้ ให้ส่งกายนาโล่ลัทธิซึ่งมีอยู่มากมายในขณะนั้นและให้เลิกนิตยภัตต์ภิกษุสงฆ์ ในประการหลังนี้นายนรินทร์มีความเห็นว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าได้เสนอหนังสือถึงเสนาบดีคลังและอภิรัฐมนตรีแล้วว่า ควรเลิกการจ่ายเงินนิตยภัตต์ รวมทั้งเลิกลัทธิต่าง ๆ เช่นการโล่ชิงช้านั้นเสียเพราะในอดีตการพระราชทานนิตยภัตต์ก็เพื่อประกาศเกียรติคุณ ปัจจุบันพระสงฆ์รวยยิ่งกว่าบรรพชิต แม้ในชั้นต่ำสุดก็ยังไม่ขาดแคลนเหตุผลไม่ใช่ในทางธรรมคือรักษาวินัยอย่างเดียว แต่มีประโยชน์ในทางโลกคือได้ช่วยแก้เศรษฐกิจการประหยัดเงินทองของรัฐบาลมิให้เปลืองไปโดยใช่เหตุ... (หจข., ร.7 รล. 20/172 “นายนรินทร์ ภาษิต ถวายฎีกา” 1 กุมภาพันธ์ 2474)

จะเห็นได้ว่าการแก้ไขปรับปรุงการคณะสงฆ์กับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้เข้ามาประสานกัน เขาได้เสนออย่างขันแข็งให้เลิกไฟและการพนัน และปรับปรุงการเก็บเงินรัชชูปการเสียใหม่ด้วย นอกจาก นายนรินทร์ ภาษิต แล้วก็มี นายร้อยโทพูน ศกุนตภาค อีกผู้หนึ่งซึ่งเห็นว่าควร “บำรุง” ศาสนาให้ประเทศมีความ “ศิวิไลซ์” (หจข., ร.7 รล.20/140 “นายร้อยโท พูน ศกุนตภาค ถวายฎีกา” 20 มกราคม 2473)

การจัดตั้ง “สมาคมจัดงาน” ขึ้น เป็นความใฝ่ฝันอีกอย่างหนึ่งที่หลายคนคิดว่ารัฐบาลน่าจะทำ หรือถ้ารัฐบาลไม่ทำ ราษฎรก็จะทำเองในรูปหลักการ “ลัทธิช่วยตัวเอง” (หจข., ร. 7 รล. 20.7/23 “นายถวัติ ฤทธิเดช ถวายฎีกา” 25 มีนาคม 2474) กล่าวคือควรมีสถานที่หนึ่งรวบรวมข้อมูลด้านแรงงาน ของราษฎรไว้ว่าใครทำอะไรได้บ้าง มีความสามารถ และสนใจที่จะทำงานในด้านไหน เพื่อที่จะได้จัดการให้คนมีงานทำและวางนโยบายสาธารณะต่อไปได้ด้วย ในกรณีนี้บางคนอย่างเช่น นายทองเจือ จารุสาธิต เห็นว่าควรทำเป็นโครงการอย่างเร่งด่วนอันจะบรรเทาความเดือดร้อนของคนที่ไม่มีงานทำ และช่วยเหลือข้าราชการที่ถูกปลดออกจากราชการ

(๗) ในระบอบใหม่ ลักษณะประการหนึ่งของ “ปฏิวัติ” ใด ๆ ก็คือต้องทำให้ราษฎรหรือคนในระดับล่างของสังคมมีความหวังใหม่กับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นด้วย และเช่นเดียวกันนั้นคือราษฎรระดับล่างได้ทำคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก จำนวนหนังสือพิมพ์รายวันได้เพิ่มขึ้น 23 ฉบับ ในช่วงปี พ.ศ. 2475-2476 และค่อย ๆ ปิดตัวเองไป ทำให้หนังสือพิมพ์ในต้นกับปลายทศวรรษที่ 2470 มีจำนวนเท่า ๆ กัน¹ ซึ่งอยู่ในลักษณะเดียวกันกับจำนวนคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นของราษฎรจากเบื้องล่างตามช่องทางทางการเมืองแบบจารีตประเพณีซึ่งเพิ่มขึ้นและลดลงในท้ายที่สุด

สำหรับเนื้อหาของความนึกคิดที่แสดงอยู่ในคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแล้วนั้น กล่าวได้ว่ามีเนื้อหากระจัดกระจายกว้างขวางซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 4 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

1) กฎระเบียบและการบริหารงานราชการ จำนวนเกือบสองร้อยฉบับของคำร้องเรียนรวมทั้งบัตรสนเท่ห์เป็นเรื่องเกี่ยวกับกฎระเบียบและการบริหารงานของราชการ ผู้ทำคำร้องเรียนเป็นข้าราชการทั้งประจำและบำนาญในหลายหน่วยงานตั้งแต่เสมียน ครูประชาบาล ทหาร และ

¹ แฉกฉบับจากบัญชีรายชื่อหนังสือพิมพ์รายวันที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ อันเป็นที่น่าสังเกตว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองน้อยครั้งมากในประเทศไทย ที่หลังการเปลี่ยนแปลงจะมีหนังสือพิมพ์มากกว่าก่อนการเปลี่ยนแปลง และปี พ.ศ. 2475 ก็เป็นหนึ่งในข้อสังเกตข้างต้นนี้.

ตำรวจ รวมทั้งราษฎรบางส่วนด้วย ความมุ่งหวังของพวกเขาโน้มเอียงไปในทางที่เชื่อว่า การมีระเบียบแบบแผนเดียวกันของข้าราชการและการปรับปรุงระบบข้าราชการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จะช่วยสนับสนุนให้เกิดความเจริญของบ้านเมืองตามการปกครองระบอบใหม่

ความคิดเห็นมีรายละเอียดเกี่ยวข้องกับตั้งแต่การบรรจุข้าราชการ การจัดระเบียบทำงาน การทำหนังสือราชการ อัตราเงินเดือน การเลื่อนชั้น การแต่งกาย วันเวลาทำงาน การให้บำเหน็จบำนาญ การควบคุมความประพฤติ การตัดทอนให้ออก และบรรดาคำสั่งของข้าราชการ อย่างเช่น นายสถิต ไม่ทราบนามสกุล เห็นว่าการแต่งกายของข้าราชการควรจัดให้เป็นระเบียบอย่างเดียวกันจะนั่งกางเกงหรือนุ่งผ้า ถ้าจะให้นั่งกางเกงก็ควรจะมีบัญญัติให้เป็นเครื่องแบบปกติสำหรับข้าราชการทั่วไปทุกชั้น (หจข., สร. 0201.25/28 “นายสถิต ไม่ทราบนามสกุล แสดงความเห็น” 11 กันยายน 2475) นายทองเจือ กลิ่นสุวรรณ เห็นว่าวันหยุดราชการควรเปลี่ยนจากวันอาทิตย์เป็นวันพระตามประเพณีเดิมซึ่งเพิ่งเปลี่ยนใน สมัยรัชกาลที่ 6 เพราะการหยุดวันอาทิตย์เป็นการเลียนแบบต่างชาติและละทิ้งประเพณีของไทย (หจข., สร. 0201.25/53 “นายทองเจือ กลิ่นสุวรรณ แสดงความเห็น” 2475) นายแฟ้ม ไม่ทราบนามสกุล เห็นว่าการบรรจุข้าราชการไม่ควรคำนึงถึงลำดับคะแนนสูงต่ำอย่างเดียว หากแต่

ควรให้เสนานดีพิจารณาความเหมาะสมที่จะทำงานได้ตามความเป็นอยู่และภูมิประเทศจากผู้ที่สอบไล่ได้แล้ว (หจข., สร. 0201.25/430 “นายแฟ้ม แสดงความเห็น” 20 ตุลาคม 2475) และนายจันท์ พรรณวิสุทธ์ เห็นว่า ควรจัดระเบียบการปกครองข้าราชการพลเรือนใหม่ให้เป็นระเบียบเดียวกัน ให้มีหัวหน้ารับผิดชอบโดยตรง และผู้ที่สอบสมัครเป็นข้าราชการในระบอบใหม่ควรจะมีชั้นมัธยมบริบูรณ์ (หจข., สร. 0201.25/701 “นายจันท์ พรรณวิสุทธ์ แสดงความเห็น” 2475) เป็นต้น

2) การจัดการปกครองและการเมือง เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีความคิดเห็นใหม่ ๆ ที่จะทำให้มีโครงการทางการเมือง การออกกฎหมาย การป้องกันภัยของประเทศ การจัดรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่น การควบคุมหนังสือพิมพ์ และความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาสิทธิเสรีภาพ เป็นอาทิ กล่าวได้ว่าเป็นความคิดเห็นในเชิงหลักการปกครองและการเมืองต่างจากประเด็นแรกที่เป็นเรื่องของกฎระเบียบ ซึ่งผู้จัดทำคำร้องเรียนต้องเป็นผู้รู้เรื่องในรายละเอียดต่าง ๆ

ความคิดเห็นโดยทั่ว ๆ ไป ราษฎรต่างชื่นชมกับการเปลี่ยนระบอบการปกครองดังตัวอย่างที่ นายแฟ้ม วงษ์ทองเหลือง จากจังหวัดพิจิตร ได้แสดงความรู้สึกไว้ในปี พ.ศ. 2475 ว่า

...ขอสรรเสริญเท่าที่คณะราษฎรได้พยายามกระทำเพื่อชาติคราวนี้เป็นมงคลอันล้ำเลิศซึ่งข้าพเจ้าสงสัย

และรู้สึกทั้งมากมายว่าทำไมคณะจึง
 กระทำการได้สะดวกและง่ายดาย
 และปราศจากอุปสรรคแม้แต่น้อย
 ความเพ่งเล็งและดุร้ายพินิจด้วยอำนาจ
 พาดินและทวยเทพทุกชั้นทุกสถานบัน-
 ดาลช่วยคณะราษฎรโดยแท้ สมเด็จพระ
 พระนครสวรรค์ เสนาบดีมหาดไทย
 ตกชะตาเสนาบดีที่ 13 แน่ ๆ จึงถึง
 คราวถึงสมัยของคณะกรรมการ
 ราษฎรซึ่งจะบำรุงชาติไทย ให้เจริญ
 ยืนยมนั่นคงชั่วกาลนาน ข้าพเจ้าขอ
 วิงวอนต่อเพื่อนร่วมชาติไทยทั้งหลาย
 ว่าจงอย่าเข้าใจในสิ่งที่ผิด เพราะเท่า
 ที่คณะราษฎรทำการลงไปคราวนี้ จง
 มั่นใจเถิดว่าเขารักชาติไทยโดยแท้
 กระทำไปโดยยอมเสียสละหมดสิ้น
 แล้วทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ชีวิตก็พลีสละ
 เท่าที่กระทำไปแล้ว คำตลาดเรียกว่า
 “แซ่เส็ง” ถึงกำหนดถึงคราวถึงสมัย
 คนไทยจะลืมตาได้ฟรีในการเมือง
 บ้างในสิ่งที่ควร... (หจข., สร. 0201.
 25/183)

จะเห็นได้ว่าเป็นความชื่นชมที่แฝงด้วยความหวัง
 ที่จะแลเห็นการเปลี่ยนแปลงและภาษาที่ใช้
 ปะปนกันระหว่างภาษาแบบชาวบ้านและคำของ
 ยุคสมัยทางการเมืองในขณะนั้น

ราษฎรรู้สึกสำนึกคิดกันโดยทั่วไปอีกด้วย
 ว่าในยุคสมัยของเขานั้นมีสิ่งที่จำเป็นต้องเปลี่ยน
 แปลงแก้ไขเพื่อความศิวิไลซ์ของประเทศ ใน
 ส่วนหนึ่งคณะราษฎรเป็นผู้กำลังทำอยู่และใน
 อีกส่วนหนึ่งเขาก็ควรจะมีส่วนแสดงความคิด
 เห็นให้คำแนะนำแก่รัฐบาลในระบอบใหม่ด้วย
 อย่างเช่น นายเพิ่ม วงษ์ทองเหลือง แลเห็นว่า
 รูปการปกครองนอกจากจะมีสภาราษฎรควบคุม
 องค์รัฐบาลอยู่แล้วนั้น ควรจะมีสภาอื่นๆอีก คือ
 มีสภามังคัลการ สภาตุลาการ สภาดำเนินการ
 สภามัญชาการ และ สภาการสอบไล่ ควบคุม
 การบริหารงานของประเทศเพิ่มขึ้นอีก (หจข.,
 สร. 0201.25/183 “นายเพิ่ม วงษ์ทองเหลือง
 แสดงความเห็น” 2475) นายบุญเกิด ธนชาติ
 เสนอหลักบำรุงประเทศสามประการคือต้องมีผู้
 ดำเนินการที่สามารถรอบรู้สั่งการถูกต้องเด็ดขาด
 ต้องมีกฎหมายและระเบียบการอันดี และต้องมี
 ระเบียบควบคุมการเงินของประเทศ (หจข.,
 สร. 0201.25/122 “นายบุญเกิด ธนชาติ
 แสดงความเห็น” 12 กันยายน 2475) นายศรี
 โพร้บัน ครูจากสมุทรปราการ เสนอโครงการ
 จัดประเทศใหม่ว่าการปกครองที่จะได้ผลต้องใช้
 วิธีการปัจจุบันกับวิธีโบราณรวมกัน กล่าวคือ
 ให้อำนาจแก่บุคคลหรือคณะบุคคลมีอำนาจ
 ปกครอง แต่อำนาจนั้นต้องเป็นอำนาจที่มียืนยัน
 จึงจะปกครองให้เจริญได้ ในกรณีของสยาม
 นายศรีเห็นว่าต้องมีกรปกครองแบบมิกษัตริย์

และมีสภาราชฎาดำเนินงานควบคู่กันไป การบริหารประเทศควรเน้น “สมาธรรมการ” หรือการศึกษา ให้มากเป็นพิเศษ (หจช., สร. 0201.25/221 “นายศรี โพธิ์บัน แสดงความเห็น” 10 ตุลาคม 2475) ผู้ใช้นามปากกาว่า “มหาชนชาวสยาม” จากกรุงเทพฯ เห็นว่าการจัดให้บ้านเมืองเจริญขึ้นสิ่งที่ควรทำได้แก่ การยุบตำแหน่งราชการที่มีเงินเดือนตั้งแต่ 200 บาทขึ้นไป ต้องหาทางบั่นทอนความนิยมการเป็นขุนนางและให้นิยมอาชีพการค้าบ้าง การให้ความดีความชอบในราชการควรจะต้องลดหย่อนลง ควรเลิกบรรดาศักดิ์เก่าและให้มีบรรดาศักดิ์ใหม่แก่ผู้มีความสามารถจริงๆ อย่างเช่น ประดิษฐ์สิ่งของมีประโยชน์ และการพนันทั้งหลายนั้นต้องยกเลิก ถ้าจะมีควรมีลอตเตอรี่ออกเป็นรายปี อันเป็นการเพียงพอแล้ว (หจช., สร. 0201.25/291 “ความเห็นของมหาชนชาวสยาม” 2475) เป็นต้น

ความนึกคิดของพวกเขาปรากฏให้เห็นทั้งในส่วนที่ต้องการรักษาระเบียบและต้องการการเปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กัน ในส่วนแรกดูเหมือนเป็นข้อเรียกร้องให้ใช้อำนาจที่รุนแรงเพื่อจัดความวุ่นวาย ในขณะที่ส่วนหลังก็ต้องการให้มีการใช้อำนาจที่รุนแรงอันเดียวกันนั้นสร้างสิ่งใหม่อันเป็นสัญลักษณ์ของความศิวิไลซ์ที่เขาแลเห็นให้เกิดขึ้น ตัวอย่างของความรูสึก

อันแรกอย่างเช่น นายเฮง พิศลยบุตร เห็นว่าควรควบคุมหนังสือพิมพ์เพราะลงข่าวกระทบกระเทือนการเมืองเป็นอย่างมาก เช่น จะจับในหลวงฆ่า เชียงใหม่ไม่ขึ้นแก่สยาม ฯลฯ นายเฮงเห็นว่าจะต้องมีพนักงานตรวจหนังสือพิมพ์และควรกำหนดโรงพิมพ์ภาษาจีน ไทย ฝรั่งเศสว่ามีได้ที่โรงพิมพ์ (หจช., สร. 0201.25/71 “ความเห็นของนายเฮง พิศลยบุตร” 6 มีนาคม 2475) นายองอาจ คทฤเดช เห็นว่าคณะราษฎรควรมีกองทหารอาสาสมัครเรียก “กองทหารบกนาราชฎา” ขึ้นเป็นพิเศษขึ้นตรงต่อคณะราษฎรอยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ รับทั้งชายหญิงและเด็ก อันจะช่วยรักษาความปลอดภัยและเป็นกองหนุนในยามสงครามด้วย (หจช., สร. 0201.25/384 “นายองอาจ คทฤเดช แสดงความเห็น” 4 สิงหาคม 2475) อีกตัวอย่างหนึ่งค่อนข้างจะผิดกับคนอื่น ๆ อยู่บ้างคือ นายไฉ จุลกะเศียร เห็นว่าการบ่อนักโจรผู้ร้ายเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนและควรมีการให้มาตรการที่เด็ดขาดคือนำกฎหมายลักษณะทาสกลับมาใช้อีก อันเป็นการแบ่งอำนาจให้ราษฎรพลเมืองปกครองกันเองแบ่งเบาภาระของรัฐบาลลงไปได้ทางหนึ่ง (หจช., สร. 0201.25/369 นายไฉ จุลกะเศียร แสดงความเห็น” ไม่ปรากฏวันเดือน 2475) ส่วนตัวอย่างของความรูสึกอันหลังอย่างเช่น นายโรเบิต คิลปิน ครูโรงเรียนบูรณศิลป์ กรุงเทพฯ เห็นว่าควรออกพระราชบัญญัติมรดก (death tax)¹ เพราะทรัพย์สินของราษฎรและประเทศ

¹ เขียนตามศัพท์ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารแสดงความคิดเห็น.

ได้ถูกรวบรวมไว้เป็นสมบัติส่วนตัวของเจ้านาย ข้าราชการ เป็นจำนวนมาก และในเวลาหนึ่ง เป็นโอกาสที่จะได้ทรัพย์เหล่านั้นกลับคืนมา ผู้ที่ได้รับพินัยกรรมมากกว่า 50,000 บาทขึ้นไป จะต้องเสียภาษีให้แก่รัฐบาล (หจข., สร. 0201. 25/62 “นายโรเบิต คิลปิน แสดงความเห็น” 19 กันยายน 2475) นายสมาน วงษ์วัฒนา อยู่จังหวัดนครศรีธรรมราช เห็นว่าควรมีพระองค์เจ้าองค์หนึ่งสำหรับเป็นรัชทายาทสืบราชสมบัติตามแต่คณะราษฎรจะเห็นว่าควรเป็นใคร นอกจากนั้นให้ยกเลิกศักดิ์เจ้าให้หมด ทำให้เจ้าเป็นคนธรรมดาใช้คุณวุฒิในหน้าที่การงานนำหน้าชื่อแทน พร้อมกับยึดทรัพย์สินของพวกเจ้าเสียร้อยละแปดสิบ ให้เงินปีของเจ้าคิดเป็นบำนาญแทน และให้ยึดที่ดินทั้งหมดเพื่อใช้เป็นประโยชน์แก่ทางราชการ (หจข., สร. 0201. 25/309 “นายสมาน วงษ์วัฒนา แสดงความเห็น” 1 กรกฎาคม 2475) เป็นต้น ทั้งสองความรู้สึกนี้มีความกำกวมอยู่ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของความนึกคิดที่เป็นคู่ขัดแย้งกันและดำรงอยู่ในสมัยเดียวกัน

ความนึกคิดที่เป็นคู่ขัดแย้งในส่วนอื่นๆ ยังมีอีกเช่น ควรจะยกเลิกบรรดาศักดิ์ของข้าราชการหรือไม่ ฝ่ายสนับสนุนให้ยกเลิกเห็นว่าเป็นเครื่องหมายของความเท่าเทียมกันของระบอบใหม่ (ดู อาทิ หจข., สร. 0201.25/393 “นายประดิษฐ์ อู่อุดม แสดงความเห็น” 30 มิถุนายน 2475) ฝ่ายคัดค้านเห็นว่ายังจำเป็น

เพราะเป็นการให้รางวัลน้ำใจ และเป็นที่ระลึกแทนการขึ้นเงินเดือนแก่คนที่ทำดีในสมัยที่เศรษฐกิจฝืดเคืองเช่นนี้ (ดู อาทิ หจข., สร. 0201.25/23 “นายมานูช เศรษฐบุตร กับพวก แสดงความเห็น” 29 ตุลาคม 2475) สมาคมคณะราษฎรก็ถกวิจารณ์ด้วย เช่นว่าควรมีหรือไม่ ฝ่ายที่เห็นว่าควรมีก็เพราะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นตัวแทนของราษฎรและชาติ (ดู อาทิ หจข., สร. 0201.25/409 “นายพท ฤกษ์เกษม แสดงความเห็น” 21 พฤษภาคม 2475) ฝ่ายที่เห็นว่าควรมยกเลิกก็เพราะจะสร้างความแตกแยกให้แบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย (ดู อาทิ หจข., สร. 0201.25/321 “ร. ยอดทัย แสดงความเห็น” 16 กรกฎาคม 2475)

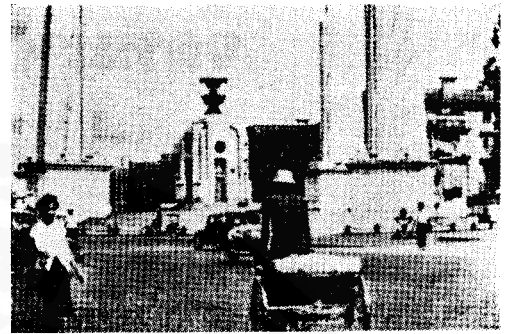
การตระหนักว่าปี พ.ศ. 2475 เป็นเวลาที่มีความเจริญของบ้านเมืองกำลังเกิดขึ้นจริง ทำให้ราษฎรบางคนแสดงความรู้สึกใฝ่ฝันที่แปลกแหวกแนวไปจากคนอื่นๆบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับคนในสมัยนั้นคาดคิดไม่ได้ อย่างเช่น นายคุ่ม ศรีสุวรรณ อยู่จังหวัดอุบลราชธานี เห็นว่ารัฐบาลควรจะขยายอาณาเขตประเทศออกไป เพื่อให้มีราษฎรและทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น (หจข., สร. 0201.25/109 “นายคุ่ม ศรีสุวรรณ แสดงความเห็น” 24 ธันวาคม 2475) ผู้ที่เป็นสมาชิกของสมาราษฎรจะต้องนับถือศาสนาพุทธเท่านั้น (หจข., สร. 0201.25/151 “ความเห็นของศาสนาพุทธ” 9 กรกฎาคม 2475) และบางคนเห็นว่า พระยาพหลพลพยุหเสนาควรตั้งตัวเป็น

กษัตริย์ (หจข., สร. 0201.25/234 “นายหมื่น สวัสดิวงศ์ แสดงความเห็น” 24 สิงหาคม 2475) ข้อแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ทำให้การเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาในช่วงแรกของระบบใหม่คึกคักมีชีวิตชีวา เป็นสมัยของความคิดเห็นโดยแท้จริง แตกต่างจากสมัยปกติที่ผู้คนจะสนใจเฉพาะเรื่องใกล้ตัวในด้านของการทำมาหากิน และแลเห็นการเมืองและเศรษฐกิจว่าเป็นเรื่องไกลตัว คือเป็นเรื่องของผู้มีความรู้เฉพาะเจาะจง ไม่ใช่เรื่องของราษฎร

3) การจัดการทางเศรษฐกิจ ราษฎรระดับล่างมีความคิดอ่านในเรื่องของการเศรษฐกิจอยู่มากเช่นกัน ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของภาษีอากร การหารายได้ การตั้งสมาคมบำรุงสินค้าไทย การตั้งโรงงานอุตสาหกรรม การช่วยเหลือผู้ไม่มีงานทำ และการฟื้นฟูการกสิกรรม

ภาษีที่เป็นประเด็นหลักของยุคสมัยคือเงินรัชชูปการ มีผู้แสดงความคิดเห็นกันมาเป็นจำนวนมาก นายเจือ ประกายจันทร์ กับ นายนรินทร์ ภาชิต ผู้นำราษฎรระดับล่าง ได้วิจารณ์เรื่องเงินรัชชูปการนี้ไว้ในหนังสือชื่อ *ไทยไม่ใช่ทาส* พิมพ์เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2475 (จนกลายเป็นคดีการเมือง) ความตอนหนึ่งว่า

...การเก็บเงินรัชชูปการแก่คนจนนี้ เป็นการเดือดร้อนอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าจึงได้ขอร้องให้รัฐบาลเก็บแต่ผู้ที่มีทรัพย์สินสมบัติยกเว้นให้แก่คนจน คือ

ยกเลิกจับคนมาใช้งานโยธาแทนเงินรัชชูปการ รัฐบาลก็ถึงเจยเจีย... ความเดือดร้อนอย่างว้ายร้ายของคนจนเนื่องจากผู้ปกครองมีใจเหี้ยมโหด ร้ายกาจยิ่งไปกว่าอ้ายพวกมหาโจร เพราะอ้ายพวกมหาโจรเมื่อมันเห็นคนคนไหน ๆ ที่ไม่มีเงินมันก็ยกเว้นให้อภัยคือไม่ปล้น มันปล้นแต่คนมันมีนี่เป็นความจริงยิ่งกว่าความจริง เช่น รัฐบาลไม่ยกเว้นเก็บเงินรัชชูปการแก่คนจนจริง ๆ คนจนไม่มีจะให้ แล้วยังไม่มีใจเมตตากรุณาเที่ยวจับมาใช้งานโยธาแทนเงินได้ และที่ค้างมาเท่าไรก็จดจำไว้เช่นนี้ จะนับว่ามีใจเช่นไร อ้ายพวกมหาโจรมันจะมีใจดีเสียกว่ากระมัง... (หจข., สร. 0201 15/5 “สำเนาเอกสารคำฟ้อง 2476)

ความคิดเห็นที่จะให้ลดหย่อนและยกเลิก และบ้างก็แสวงหาแนวทางใหม่ให้แก่การเก็บเงินรัชชูปการนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยจะใช้ภาษาที่รุนแรงน้อยกว่าข้อความที่ยกมาข้างต้น

สำหรับผู้เห็นว่าควรลดหย่อนนั้น บางคนได้เสนอข้อใหม่มาให้ด้วย เช่น “เงินบำรุงชาติ” (หจข., สร. 0201.25/233 “ร.ท. เป็ลลิ่ง อภิสังห์ แสดงความเห็น” 2 กรกฎาคม 2475) การลดหย่อนก็กระทำได้ในหลายวิธี ส่วนการยกเลิกนั้นก็อาจมีภาษีเงินได้และภาษีสินค้าเข้าเพิ่มขึ้นมาแทนที่ อย่างไรก็ตามก็ดูจะเป็นข้อเท็จจริงว่า ผู้ที่ต้องการปรับปรุงเงินรัชชูปการใหม่จะเป็นส่วนที่มีจำนวนมากกว่าผู้ที่ต้องการให้ยกเลิกเงินรัชชูปการเสียเลยทีเดียว วิธีการที่หลายๆ คนเห็นพ้องต้องกันคือ ทำตัวจนยากเพิ่มขึ้นอีกใบหนึ่งคู่กับตัวรัชชูปการ มีเลขเรียงลำดับ และตัวนี้เป็นแบบลอตเตอรี่ ซึ่งจะทำให้มีความกระตือรือร้นที่จะเสียเงินรัชชูปการมากขึ้น และรัฐบาลก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น (หจข., สร. 0201.25/20 “ความเห็นของผู้ใช้นามว่า ป.ผ.” 24 พฤศจิกายน 2475)

การหารายได้ให้แก่รัฐบาล ได้มีผู้เสนอความเห็นขึ้นมาเป็นหลายๆ วิธี อย่างเช่น การออกใบบอนด์ การออกลอตเตอรี่ การเพิ่มภาษีขาเข้า บุหรี่ แอลกอฮอล์ เครื่องสำอาง การเก็บภาษีจากบริษัทห้างร้าน และสำนักงาน การเปิดรับการเรียไร่โดยทั่วไป และให้ผู้เรียไร่เป็นสมาชิกของคณะราษฎร การเก็บภาษีชนิดใหม่ เช่น ภาษีที่ดิน ภาษีมรดก ภาษีคนโสด เป็นต้น

ความรู้สึกรักชาตินิยมทางเศรษฐกิจปรากฏให้เห็นต่อเนื่องมาจากระบอบเก่า และมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น นายรักชาติ เสนอให้

ข้าราชการทุกคนนุ่งผ้าที่ทอขึ้นมาภายในประเทศ (หจข., สร. 0201.25/18 “ความเห็นนายรักชาติ” 29 กรกฎาคม 2475) นายวิเชียร ศุภกาญจน์ เสนอตั้งสมาคมสินค้าไทยเพื่อชักชวนให้ประชาชนนิยมใช้ของไทย เขากล่าวว่าความคิดที่นิยมของต่างชาติเกิดจากมีชนชั้นสูงเป็นผู้นำ สมาคมสินค้าไทยจะต้องประทับตราคณะราษฎรด้วยเพื่อให้ได้ผล (หจข., สร. 0201.25/80 “นายวิเชียร ศุภกาญจน์ แสดงความเห็น” ไม่ปรากฏวันเดือน 2475) นายสิบแหล่ม นิจพยัคฆ์ เสนอให้รัฐบาลตั้งน้ำตาลเมาแข่งกับเบียร์และสุราต่างประเทศ (หจข., สร. 0201.25/96 “นายสิบแหล่ม นิจพยัคฆ์ แสดงความเห็น” ไม่ปรากฏวันเดือน 2475) ความคิดที่จะให้รัฐบาลตั้งโรงงานยาทอผ้า และอุตสาหกรรมชนิดต่างๆ แข่งกับต่างประเทศก็ถูกยกขึ้นมากล่าวกันโดยทั่วไป คนต่างชาติโดยเฉพาะคนจีนควรจะต้องถูกควบคุมมากยิ่งขึ้น มีบางคนเสนอให้รัฐบาลทำนาเองด้วย เพื่อยกระดับเศรษฐกิจ ให้ราษฎรมีงานทำอย่างกว้างขวางและทำให้ประเทศเจริญ

การช่วยเหลือผู้ที่ไม่มียานทำ รวมทั้งกรรมกรว่างงานในเขตเมืองเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่กล่าวถึงและรู้สึกนึกคิดกันโดยทั่วไป การสหกรณ์อย่างเช่น สหกรณ์ทำสวนมะพร้าวก็ถูกเสนอขึ้นมา นายประสิทธิ์ นาโต เสนอให้มีการตั้งกรรมการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจขึ้นเป็นการเฉพาะ (หจข., สร. 0201.25/42 “นาย

ประสิทธิ์ นาโต แสดงความเห็น” ไม่ปรากฏ
วันเดือน 2475) สำนักงานจัดหางานดังที่ได้
เกริ่นมาตั้งแต่ในระบอบเก่าก็ยังขยับขยายมา
เสนออย่างต่อเนื่อง อย่างเช่น นายพรหม
สูตรสุนทร เรียกว่า “สมาคมช่วยคนไร้งาน”
และเห็นควรให้มีเงินประกันการไร้งานด้วย
(หจข., สร. 0201.25/122 “นายพรหม
สูตรสุนทร แสดงความเห็น” 24 พฤศจิกายน
2475)

ในด้านของการกสิกรรมและชาวนานั้น
ข้อเรียกร้องจะเบาบางไปเพราะรัฐบาลใหม่ได้
ตอบสนองเรื่องการลดหย่อนอากรค่าขนถ่าย
ค่อนข้างทันที¹ ความคิดเห็นที่ยังคงมีต่อมาเป็น
ปัญหาเรื่อง ทุนที่จะให้ชาวนากู้ยืมไปทำนา
การตั้งสหกรณ์ชาวนา รัฐบาลควรตั้งโรงสีและ
รับซื้อข้าวจากชาวนาเองบ้าง เพื่อป้องกันไม่ให้
ชาวนาถูกขูดเลือดขูดเนื้อ ปัญหาเรื่องดอกเบี้ย
ที่ชาวนาต้องไปกู้ยืมมาควรจะต้องลดต่ำลง และ
ควรมีกฎหมายลงโทษผู้ให้กู้เงินและเอาดอกเบี้ย
แพง ควรมีกฎหมายว่าด้วยเครื่องชั่ง ตวง วัด
เพื่อป้องกันการเอาเปรียบกันในเวลาซื้อขาย
ในกรณีของการลดอากรค่าขนถ่าย มีบางคนกล่าวว่า

ไม่ได้ผลมากนักเพราะชาวนาส่วนมากเช่านา
จึงควรมีกฎหมายเกี่ยวกับการเช่านาเพื่อช่วย
เหลือชาวนาจริงๆ (หจข., สร. 0201.25/404
“นายมนู ไทยนา แสดงความเห็น” 13 ตุลาคม
2475 ; หจข., สร. 0201.25/405 “นายแก้ว
ตุลารักษ์ แสดงความเห็น” 4 พฤศจิกายน
2475) ในการนี้เจ้าที่ดิน พ่อค้าจ้างข้าว และ
พ่อค้าโรงสีข้าวจะถูกกล่าวถึงมากที่สุดในฐานะที่
เป็นผู้เอาเปรียบหากำไรจากชาวนา

4) การศึกษาและวัฒนธรรม มีอยู่บ้าง
แต่ก็มีจำนวนน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสาม
หัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้ว เนื้อหาของส่วนนี้
เกี่ยวพันกับการจัดการศึกษา การแต่งกาย การ
แต่งงาน และการสังคมสงเคราะห์ของคนไทย
ในระบอบใหม่เพื่อความเจริญของประเทศชาติ

การแต่งกายที่ควรจัดให้มีคือควรนุ่งกาง-
เกงแทนผ้าโจงกระเบนเพราะสมัยเมืองไทยได้
เปลี่ยนไปแล้ว การนุ่งกางเกงเป็นเรื่องที่ประ-
หยัดกว่าทั้งเงินทั้งเวลา และอีกทั้งมีความ
สะดวกในการทำงานมากกว่าด้วย (หจข., สร.
0201.25/16 “นายพิศ ปัญญาลักษณ แสดง
ความเห็น” 17 กรกฎาคม 2475)

1 รัฐบาลในระบอบใหม่ได้ตราพระราชบัญญัติยกเลิกอากรนาเกลือ พระราชบัญญัติยกเลิกภาษีสัมพัตร พระราช-
บัญญัติว่าด้วยการยึดทรัพย์กสิกร และอื่นๆ อีกรวม 9 ฉบับ ในระหว่างเดือนกรกฎาคม จนถึง พฤศจิกายน
พ.ศ. 2475 ความหมายของการยกเลิกภาษีมุ่งเพื่อเอาอกเอาใจราษฎร และในขณะเดียวกันก็น่าจะมีความหมาย
บ่งบอกลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ด้วย ปรีดี พนมยงค์ (2501 : 36—37) กล่าวว่า พระราชบัญญัติ
ว่าด้วยการยึดทรัพย์สินของกสิกร พ.ศ. 2475 ได้ประกาศโดยมีชกซ์ฯ เพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การผลิต
ระหว่างเจ้าของนากับลูกนา จากแบบเก่ามาสู่แบบใหม่ สภาพการยึดทรัพย์ของกสิกรได้หมดไป เป็นสภาพใหม่
ของความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้เข้ากับผู้เช่าตามระบบทุนนิยม.

ปัญหาเรื่องผู้เดียวเมียเดียวก็ได้รับการนึกถึงในวาระที่ได้เปลี่ยนระบอบการปกครองนี้เช่นกันว่าเป็นเรื่องเหมาะสมแก่สมัยนิยม บางคนเสนอว่าผู้ชายและผู้หญิงที่จะแต่งงานกันต้องแสดงตัวว่ามีทรัพย์สินอยู่บ้างจึงจะจดทะเบียนสมรสได้ ความนึกคิดในเรื่องนี้รวมทั้งเรื่องการจัดการสังคมสงเคราะห์ เช่น การขจัดคนขอทาน เป็นต้น (หจข., สร. 0201.25/435 “นางวิไล โสตศิริ แสดงความเห็น” 29 กุมภาพันธ์ 2475) จะแสดงให้เห็นถึงการไหลถ่ายเทของความรู้สึกรู้สึกนึกคิดจากคนชั้นกลางในเขตเมืองไปสู่ข้าราชการและราษฎรระดับล่างด้วย ไม่มีกลุ่มสังคมใดแยกตัวออกจากสังคมอย่างเด็ดขาด และมีทัศนคติและความนึกคิดเฉพาะของตนเท่านั้น

6. ผลกระทบต่อการเมืองเบื้องต้น

ในต้นปี พ.ศ. 2475 เมื่อพระองค์เจ้าธานีนิวัติ เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้กราบบังคมทูลเสนอโครงการศึกษาของมุสโสลินีที่ได้จัดการศึกษาเพื่อปลูกฝังความคิดชาตินิยมฟาสซิสต์ขึ้นในประเทศอิตาลี และขอพระบรมราชวินิจฉัยจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการที่จะนำมาดัดแปลงใช้ในการจัดการศึกษาของสยามในเวลานั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไม่มั่นพระทัยว่าจะหันกลับมาสอน “คนไทยให้นิยมการปกครองอย่าง absolute monarchy” ได้ เพราะทรงเห็นว่า

... ความนิยมและนับถือในองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอย่างที่เคยเป็นมาก่อน นั้นเห็นว่าจะกลับผันซ้นอย่างแต่ก่อนไม่ได้อีกแล้ว เพราะคนที่เป็นบิดาของเด็ก ๆ ที่กำลังเรียนอยู่เดี๋ยวนี้ เคยชินและชอบการนินาทพระเจ้าแผ่นดินเสียจนติดตัวแล้ว ... (หจข., ร. 7 ศ. 1/1 “พระราชกระแส” 26 พฤษภาคม 2474)

พิจารณาจากพระราชกระแสข้างต้น ได้มีผู้อธิบายความไว้ว่าเป็นผลมาจากการขยายตัวของการศึกษา กล่าวคือ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้สร้างชนชั้นกลางกระจุกตัวอยู่ในระบบราชการ และเมื่อระบบราชการมีวิฤตการณ์ ก็ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางความคิด การศึกษาที่รัฐจัดการขึ้นจึงมีผลกระทบเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอำนาจรัฐ (วารุณี โอสถารมย์, 2524 : 353) ในที่นี้มีความเห็นเสริมว่าได้มีการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่าง ไม่ใช่มีเฉพาะในกลุ่มผู้มีการศึกษาอย่างที่เราได้กล่าวถึงมา ผู้นำราษฎรอย่างเช่น นายทองเจือ จารุสาธิต ได้กล่าวในคำถวายฎีกายืนยันข้อเท็จจริงประการสำคัญว่า

... เวลาที่ไปทีใด แม้แต่ชาวชนบทก็กล่าวถึงเศรษฐกิจและการเมือง ได้ยินข้อครหาอย่างธรรมดาและเล็ดร้อน บ้างว่ารัฐบาลปกครองราษฎรอย่างหาอย่างหลอกลวง อย่างสุบเล็ดกันแทบทุกหนทุกแห่ง การนินาท

ว่าร้ายนี้ไม่ถึงกับเป็นภัยในเร็ววันนั้นก็ตามแต่ก็เป็นชนวนให้บังเกิดความเสียหายในอนาคตที่ละน้อย(หจข., ร. 7 รล. 20/194 “นายทองเจือ จารุสาธิต ถวายฎีกา” 14 มีนาคม 2474)

ผู้นำหรือปัญญาชนของราษฎรได้ทำหน้าที่รายงานสถานการณ์จากเบื้องล่างผ่านช่องทาง “ถวายฎีกา” และต่อมาคือ “คำร้องเรียนแสดงความเห็น” ขึ้นไปถึงชนชั้นนำในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 นายถวัติ ฤทธิเดช ผู้นำราษฎรคนหนึ่งได้ถวายฎีกาประกาศหลักการ “ลัทธิช่วยตัวเอง” เขากล่าวว่าเขาได้ถวายฎีกาและได้รับพระกระแสบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ว่าได้ช่วยเหลือชาวนาอยู่แล้ว แต่ “รัฐบาลได้ช่วยชาวนาด้วยวิธีอย่างไหนยังไม่มีใครทราบ...บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯว่า ประชาชนพลเมืองก็ควรจะหาทางช่วยตัวเองด้วย” (หจข., ร. 7 รล. 20.7/23 “นายถวัติ ฤทธิเดช ถวายฎีกา” 25 มีนาคม 2474) ซึ่งในบรรยากาศขณะนั้นคือการกระทบกระเทือนความนิยมและนับถือในองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินโดยตรง

ปฏิสัมพันธ์ของความรู้สึกรู้สึกทางจิตใจระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรจากเบื้องล่างจึงน่าจะเป็นตัวบ่งชี้การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในก่อนหน้านั้นคือในสมัยพระบาท

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ไม่ทรงรับพิจารณาฎีกาอื่น นอกจากที่กำหนดไว้ในพระราชกฤษฎีกาวาระเบียบการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชอภัยที่ยกเปิดกว้างกว่า กล่าวคือ ทรงรับเรื่องและมีก็มีพระราชบันทึกลูกอยู่เสมอว่า “เสนออภิรัฐมนตรี...เพราะก็ออกจะน่ารู้ยู่บ้างว่าพวกราษฎรมีความคิดกันอย่างไร” (หจข., ร. 7 รล. 20/172 “พระราชกระแส” 8 ธันวาคม 2474)

ในสายตาของอภิรัฐมนตรี คำฎีกาแสดงความคิดเห็นเกือบทั้งหมดเป็นเรื่อง “ไร้สาระ” แม้ในบางกรณีจะยอมรับอยู่บ้างว่า “บางคนตั้งใจดีไม่เหมือนพวกหนังสือพิมพ์” (หจข., ร. 7 รล. 20/172 สำเนาการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 43/2474 6 มกราคม 2474) และในกรณี นายรินทร์ ภาษิต “...มิใช่เป็นคนมีจิตวิกล เป็นแต่มีนิสัยอวดดี ชอบทำอะไรแปลกๆ ให้เป็นการฝ่าฝืนขนบธรรมเนียมประเพณีนิยม และให้ถือไปในเชิงได้ดูหมิ่นหลู่อำนาจราชการเท่านั้น...” (หจข., ร. 7 รล. 20/132 “พระกระแสเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต” 25 มีนาคม 2474) คำฎีกาที่แสดงความคิดเห็นจึงสามารถผ่านเข้าไปเป็นที่ยอมรับในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี และมักจะตอบกลับมาว่ารับทราบแล้วและกำลังดำเนินการอยู่แล้ว หรือก็ไม่ตอบเลย

อย่างไรก็ดี ความห่วงใยทางจิตใจก็ย่อมต้องมีอยู่พอสมควร ตัวอย่างแรกคือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชบันทึกตอบฎีกาของ นายเขียน พันธุ์ โภคา และ นายถวัติ ฤทธิเดช ไว้ในคราวเดียวกันไปในเชิงว่า “พึงดูตามนี้ก็แปลว่าต้องการให้รัฐบาลทำ 5 year plan อย่าง Soviet นั่นเอง” (หจข., ร. 7 รล. 20/188 “พระราชกระแส” 1 มีนาคม 2474) ฎีกาของราษฎรจังหวัดปทุมธานีและ นนทบุรีในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งเพราะด้วยภาษาที่รุนแรงขึ้นและจำนวนที่สะสมมากขึ้นได้ก่อให้เกิดการถกเถียงภายในหมู่อภิรัฐมนตรี สมเด็จพระยามังคลายราชานุภาพทรงเห็นว่า “idia ของพวกนี้ อยากให้เป็นอย่างศาสนาพระศรีอริย์ ร้องไม่ อยากเสียภาษี ที่ไม่ชัดเจนก็มี ที่พอเสียได้ก็มี แต่ไม่อยากเสีย...” ที่ประชุมอภิรัฐมนตรีวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2475 จึงมีมติให้ร่าง “ประกาศตักเตือนราษฎรชาวนา” ขึ้น แต่ก็ด้วยเกรงว่าจะถูกหนังสือพิมพ์วิจารณ์ซ้ำและเกรงจะมีปฏิกิริยาที่บานปลาย จึงใช้ภาษาที่ละมุนละม่อมมากขึ้น และเป็น “ประกาศเรื่องความอดคัดผิดเคือง” ลงวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2475 (หจข., ร. 7 รล. 20/194 สำเนารายงานการประชุมเสนาบดีสภา ครั้งที่ 8/2475 16 พฤษภาคม 2475) มีความสำคัญบางตอนว่า

...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ

แก่ประชาชนทั้งปวงให้ทราบทั่วกันด้วยได้ทรงรับฎีการาษฎรทูลเกล้าฯ ถวายมาแต่ที่ต่าง ๆ หลายฉบับ กราบบังคมทูลร้องทุกข์ถึงความอดคัดผิดเคืองซึ่งเกิดขึ้นแต่ปีหลังมาจนบัดนี้เป็นเหตุให้ขัดสนทรัพย์ ทำมาหากินได้ไม่พอเลี้ยงชีพและเสียภาษีอากรได้สะดวกเหมือนแต่ก่อน พวกนั้นขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ ... จึงมีพระราชประสงค์ใคร่จะให้ทราบตามความจริงทั่วกันว่าบุคคลที่รับความลำบากในเวลานี้ ไม่เฉพาะแต่ราษฎรที่ถวายฎีกาเท่านั้นถึงที่เป็นคนจน และพอคัดตลอดจนข้าราชการและเจ้านายก็ได้รับความลำบากด้วยกันทั้งนั้น เพราะมูลเหตุแห่งความอดคัดผิดเคืองครั้งนี้มิได้เกิดขึ้นในพระราชอาณาเขตตอนหนึ่งจะป้องกันได้ด้วยพระบรมเดชานุภาพหรือรัฐบาลนโยบายของรัฐบาล... การเสียภาษีอากรนั้นก็ควรพยายามตั้งใจช่วยรัฐบาลโดยเต็มใจตามความสามารถ เพื่อจะได้เป็นกำลังสำหรับรัฐบาลปกครองบ้านเมืองและคิดการแก้ไขเหตุการณ์ต่างๆ ให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข...

ประกาศฉบับนี้บ่งบอกถึงผลกระทบที่การเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างมีต่อการเมืองเบื้องบน ในช่วงสุดท้ายของระบอบเก่า เสียงเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงจากเบื้องล่างได้ก้าวมาถึงจุดที่กลุ่มเจ้านายก็ไม่สามารถทนนิ่งเฉยได้ ในขณะเดียวกันก็มีความหวาดวิตกในการเปลี่ยนแปลงที่กลุ่มเจ้านายทราบข่าวสารเป็นอย่างดีว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้างในต่างประเทศ และมีอะไรเคลื่อนไหวอยู่ในเขตเมืองหลวง ซึ่งในขณะนั้นคาดว่าจะต้องป้องกันเหตุร้ายนั้นได้อย่างแน่นอน

การเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างไม่ได้กำหนดให้มีการเปลี่ยนรูประบอบการปกครองโดยตรง แต่ลักษณะของการเคลื่อนไหวโดยตัวของมันเองแล้ว เป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างหนึ่ง ซึ่งมีแนวโน้มบางประการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงให้มีระบอบใหม่ด้วย “คณะราษฎร” ผู้นำการเปลี่ยนแปลงให้มีระบอบใหม่ก็ดูจะจับความรู้สึกนึกคิดของราษฎรโดยทั่วไปในสมัยนั้นได้พิจารณาจาก “ประกาศของคณะราษฎร” (ชัย-

อนันต์ สมุทวณิช และ ชัดติยา กรรณสูต รวบรวม, 2518 : 209-211) ซึ่งมีข้อความแสดงความรู้สึกนึกคิดอย่างรุนแรงว่า “รัฐบาลในระบบเก่า “กดขี่ข่มเหงราษฎร” “ถือเอาราษฎรเป็นทาส” “ทำนาบนหลังคน” และ “ปกครองอย่างหลอกลวง” นั้น ในอันที่จริงคำนี้ก็แสดงความคิดเห็นในระบอบเก่าได้กล่าวไว้แล้ว ประกาศของคณะราษฎรฉบับที่ 1 จึงนำเอาความรู้สึกนึกคิดในส่วนลึกๆของราษฎรที่กล่าวซุบซิบนิทานกันมาเปิดเผยเป็นลายลักษณ์อักษร และแจกจ่ายให้ทราบทั่วกัน ความสำคัญที่ต่างกันคือการปฏิภาณเป็นคติทางการเมืองแบบจารีตประเพณี ในขณะที่ประกาศคณะราษฎรฉบับนี้เป็นเครื่องหมายของการยึดอำนาจรัฐเปลี่ยนระบอบการปกครองตามวิธีประเพณีปฏิบัติของโลกการเมืองสมัยใหม่ ข้อที่พึงสังนิจฐานคือผู้นำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองบางคนได้สร้างความกล้าหาญและความมั่นคงมั่นอกมั่นใจจากกระแสของการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างด้วย¹ นอกเหนือไปจากการทำงาน

1 ผู้นำการเคลื่อนไหวทางการเมือง ย่อมต้องมีความเชื่อมั่นในตัวเอง ในทางหนึ่งได้จากการมีกลุ่ม ในอีกทางหนึ่งน่าจะได้จากสภาพแวดล้อม ในกรณีของผู้นำฝ่ายพลเรือนของคณะราษฎร เป็นที่สันนิษฐานว่าพวกเขาได้ทราบสถิติจำนวนผู้ถูกประหารชีวิต และม็อบรอกของความสัมพันธ์ส่วนบุคคล อย่างเช่น ระหว่างหลวงประดิษฐมนูธรรม กับ นายถวัลย์ ฤทธิเดช ผู้นำราษฎร ซึ่งต่อมาจะเห็นได้ในภายหลังว่าเมื่อ นายถวัลย์ ฤทธิเดช ขึ้นพ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2476 บางคนในขณะนั้นเห็นว่า นายถวัลย์ ฤทธิเดช ไม่ได้ทำเอง (พระยาสุรายุทธนิน, 2512 : 2-8) ซึ่งดูจะไม่ถูกต้องเมื่อพิจารณาพฤติกรรมของเขาโดยตลอด อีกเรื่องรอกหนึ่งคือความสัมพันธ์ระหว่างหลวงประดิษฐมนูธรรม กับ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (วัน จามรมา) ผู้ซึ่งต่อมาเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เป็นอธิบดีกรมพระธรรมนูญในกระทรวงวัง ย่อมจะต้องทราบจำนวนผู้ถูกขังอยู่บ้าง นอกจากนั้นข่าวเรื่องมีราษฎรผู้ถูกขังไม่ได้ปลดปล่อยอะไรเลย ในปี พ.ศ. 2470-2471 ได้มีการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติทูลเกล้าฯ ถวายผู้ถูกขังแต่ในท้ายที่สุดไม่ได้ประกาศใช้ (คุณกรินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2527 : บทที่ 7) นักกฎหมายและนักหนังสือพิมพ์ต่างก็ทราบข่าวเรื่องกันโดยทั่วกัน.

ร่วมหมักกันระหว่างสายทหารบก พลเรือน และทหารเรือ ที่มีการประสานงานกันอย่างดีเยี่ยม

การเมืองเบี่ยงเบนในระบอบใหม่ในส่วนสำคัญได้กำหนดขึ้นตามสถานการณ์ของการต่อสู้ทางการเมืองและแนวความคิดของชนชั้นนำใหม่ กระนั้นก็ตามดูเหมือนว่าจะเป็นการตอบสนองความคาดหวังของราษฎรด้วยการยกเลิกอากรนาเกลือ ยกเลิกภาษีสัมพัทธ์ ลดภาษีโรงเรือนที่ดิน และยกเลิกอัตราเก็บเงินค่าที่สวน ตราพระราชบัญญัติพิทักษ์เงินค่านาใหม่ และการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการยึดทรัพย์สินกสิกร เป็นอาทิ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ประกาศในช่วงหกเดือนแรกหลังเปลี่ยนระบอบการปกครอง ก็อยู่ในทิศทางที่ราษฎรชาวนาได้เรียกร้องมาเป็นเวลานานแล้ว แนวคิดเรื่องการเลิกนุ่งผ้าม่วง การออกลดเตอรี การเลิกเงินรัชชูปการ และการตั้งสภาแรงงานช่วยเหลือกรรมกร เป็นต้น กล่าวได้ว่าอยู่ในความใฝ่ฝันของราษฎรอยู่แล้ว

อย่างไรก็ดี ทักษะของชนชั้นนำใหม่ต่อคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นของราษฎรก็ยังคงอยู่ในแบบแผนจารีตประเพณีอย่าง “เจ้าขุนมูลนาย” กล่าวคือ ได้กระทำอยู่ด้วยความตระหนักรู้ของทั้งผู้ทำคำร้องและผู้รับคำร้องว่ามีสิทธิอำนาจที่ต่างกัน คำร้องเรียนมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างกว่าคำฎีกา โดยมีหน่วยงานแผนกรับคำร้องทุกข์สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี

เป็นผู้ดูแลต้นเรื่อง และจะพิจารณาแยกเรื่องไปตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ให้พิจารณาคำตอบส่วนใหญ่ที่ได้ยังคงอยู่ในลักษณะที่ว่า เป็นเรื่องที่ดีที่ไม่มีสาระและรัฐบาลกำลังดำเนินการอยู่ ในอีกด้านหนึ่งก็คงเป็นเพราะไม่มีคำร้องเรียนที่มีแนวคิดใหม่อย่างดีเยี่ยม ความคิดใหม่ ๆ ได้ถือกำเนิดและโต้แย้งกันอยู่ในระบบการสื่อสารทางการเมืองแบบใหม่ คือในสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งชนชั้นนำมีความรู้สึกผูกพันและให้ความสำคัญมากกว่าคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นจากเบื้องล่าง

เมื่อมาถึงปลายทศวรรษที่ 2470 นั้น การสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณีได้กลับไปอยู่ในลักษณะเดิมที่ว่าราษฎรจะพึงใช้เพื่อขอความกรุณาจากผู้ปกครองในยามที่พวกเขาไม่ได้รับความเป็นธรรมจากที่อื่นใด การฎีกาและคำร้องเรียนแสดงเรื่องราวร้องทุกข์และแสดงความคิดเห็นไม่ได้มีการพัฒนาไปเป็นรูปอื่นหรือแนวความคิดอื่น กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ตกทอดมาจากสังคมจารีตประเพณีที่ชนชั้นนำใหม่เพียงแต่ยอมรับฟังอย่างเปิดกว้างมากขึ้น ราษฎรเองมีวิทยุซึ่งในปลายปี พ.ศ. 2478 ประมาณว่าในสยามมีวิทยุอยู่ 28,000 เครื่อง เป็นแหล่งที่จะรับฟังข่าวสาร (Thompson, 1967 : 803) วิทยุนี้มีบทบาทอย่างมากในการปราบกบฏบรรเดชเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 เพราะได้ช่วยให้ราษฎรมีความเชื่อมั่นในรัฐบาลและช่วยเกลี้ยกล่อมทหารของฝ่ายตรงข้ามให้มายอมอยู่กับฝ่าย

รัฐบาล การสื่อสารทางวิทยุกระจายเสียงมีส่วนอย่างมากต่อการปลุกเร้าความคิดชาตินิยมของราษฎรซึ่งพอจะมีอยู่บ้างแล้วนั้นให้มีมากขึ้น และสนับสนุนรัฐบาลที่มีผู้นำทางการทหารเป็นหัวหน้า

นอกจากนี้ราษฎรก็มีตัวแทนทางการเมืองทั้งในระดับตำบลและจังหวัดช่วยเป็นปากเสียงให้ในสภาผู้แทนราษฎร เป็นระบบการสื่อสารใหม่ซึ่งสัมผัสและรับรู้กันได้ โดยทั่วไปว่าเป็นสัญลักษณ์ของการมีระบอบใหม่ ในส่วนที่ใกล้ชิดราษฎรเป็นอย่างมาก คือผู้แทนตำบล ทำการเลือกตั้งในระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม ถึงวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 นั้นได้แก่ผู้มีอายุตั้งแต่ 23 ปีบริบูรณ์ เป็นผู้มีความรู้แต่ก็ไม่จำเป็นต้องอ่านหนังสือออกและต้องมีฐานะอยู่เหนือการเมืองคือไม่เป็นเจ้าตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป ผู้แทนตำบลนี้เป็นผู้มีสิทธิเลือกผู้แทนซึ่งในทางหนึ่งก็หมายถึงการเป็นปากเสียงแทนราษฎรในเขตตำบลของตน และในอีกทางหนึ่งก็คือผู้สกัดกั้นความคิดเห็นจากเบื้องล่างไม่ให้พุ่งตรงไปที่รัฐบาลเสียเลยทีเดียว เป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ช่วยอธิบายจำนวนคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็นที่ลดลงอย่างมากตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477

ในสายตาของผู้นำใหม่มีสาเหตุในหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถเปิดระบบการเมืองให้กว้างอย่างเต็มที่ อาทิเช่นการเปิดอย่างเต็มที่อาจทำให้เกิดอนาธิปไตย เป็นต้น ในอีกส่วน

หนึ่งน่าจะเป็นผลกระทบจากเบื้องล่างคือความคิดเห็นที่แสดงอยู่ในคำร้องเรียนของราษฎรเองมีบางคนแสดงความหวั่นวิตกว่าระบอบใหม่จะไปไม่รอด (หจช., สร. 0201.25/436 “ส.ท. สุพรรณ อนันตะโสภณ แสดงความเห็น” ไม่ปรากฏวัน มิถุนายน 2475) บางคนกล่าวว่าราษฎรยินดีกับระบอบใหม่แต่ก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจอยู่มาก และวิจารณ์ว่าโครงการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับระบอบใหม่ต้องรีบทำอย่างเร่งด่วน ผู้ที่ไปจากส่วนกลางไม่อาจอธิบายให้ราษฎรเข้าใจได้ และราษฎรก็ยังนิ่งเฉยอยู่มาก (หจช., สร. 0201.25/370 “พระภิกษุประเสริฐแสดงความเห็น” 8 สิงหาคม 2475) ต่อมาในเหตุการณ์ปราบกบฏบวรเดชเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 อาการตอบสนองของราษฎรก็ดูจะยังนิยมระบอบเก่าอยู่มาก (ดู หจช., สร. 0201.1.2/1 “ใบรายงาน ใบบอก จากกรมการจังหวัด-อำเภอ เรื่องเกี่ยวกับกบฏบวรเดช” พ.ศ. 2476) อาการแสดงออกจากเบื้องล่างในลักษณะนี้จะช่วยยืนยันความคิดของผู้นำของคณะราษฎรที่ว่าจำเป็นต้องมี “กึ่งประชาธิปไตย” ก่อน จึงจะมีประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ (ปรีดี พนมยงค์, 2517 : 271)

กล่าวโดยสรุปในทศวรรษที่ 2470 ราษฎรได้มีการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาและการเมืองอยู่ด้วยตามแบบแผนจารีตประเพณี พวกเขาได้สะสมประสบการณ์และมีการไหลถ่ายเททางความคิดจนทำให้เกิดการ “ปฏิวัติ” วัฒนธรรม

ของราษฎรเองผ่านช่องทางการสื่อสารทางการเมืองแบบจารีตประเพณีคือการฎีกากลับแสดงความคิดเห็นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พวกเขามีความนึกคิดทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งต้องการให้มีการแก้ไขปัญหาที่ใกล้ตัวเกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ และฐานะของประเทศโดยรวม มีความคิดชาตินิยมอยู่ด้วยโดยต้องการให้รัฐบาลเข้ามาดำเนินการในทางเศรษฐกิจมากขึ้น ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนระบอบการปกครองแล้วความใฝ่ฝันต่อความก้าวหน้าได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง แสดงออกส่งตรงถึงรัฐบาลใน

รูปของคำร้องเรียนแสดงความคิดเห็น ผลกระทบของการเคลื่อนไหวจากเบื้องล่างนี้มีต่อการเมืองเบื้องบนอยู่บ้าง ความหวั่นไหว หวั่นวิตก ความเชื่อมั่นในหลาย ๆ ประการของชนชั้นนำเกิดจากการแสดงออกของราษฎร แม้ว่าราษฎรไม่มีส่วนตัดสินใจกำหนดนโยบายทางการเมืองใด ๆ เลยก็ตาม การตัดสินใจของชนชั้นนำก็ยังคงอยู่ในกระแสของภูมิปัญญาที่ราษฎรและปัญญาชนของราษฎรใฝ่ฝันและนึกคิดได้ ราษฎรมีบทบาทในประวัติศาสตร์ตามฐานะและมรดกทางจารีตประเพณีของเขา ไม่ใช่ว่าราษฎรไม่มีความรู้และไม่มีความรู้ในประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ของไทยดังที่ได้เคยสรุปกันมา ■

บรรณานุกรม

เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (หอช.)

ร. 7 รล. 5	รัชกาลที่ 7 ราชเลขาธิการ กรมกฤษฎีกา
ร. 7 รล. 20	รัชกาลที่ 7 ราชเลขาธิการ แผนกฎีกา
ร. 7 ศ. 1	รัชกาลที่ 7 เบ็ดเสร็จกระทรวงศึกษาธิการ
สร. 0201.1	สำนักนายกรัฐมนตรี กบฏบวรเดช
สร. 0201.15	สำนักนายกรัฐมนตรี คดีความ่าง ๆ
สร. 0201.25	ร้องเรียนและเสนอความคิดเห็น

เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ขัตติยา กรรณสูต, ผู้รวบรวม. เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

ทรงสุระเดช, นายพันเอก พระยา. “การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75” ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ พ.ศ. 2475-2500, หน้า 98-211. สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, ผู้รวบรวมและจัดพิมพ์. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516.

เทศาภิบาล. 2457, 2472-2473.

ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. *วิชาธรรมจริยา เล่ม 4*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. "ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480." *วิทยานิพนธ์ปริญญาโท* ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

นิติ กสโรบล. "การเก็บอากรค่านาสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2481." *วิทยานิพนธ์ปริญญาโท* ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525.

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404. พระนคร : โรงพิมพ์เหรียญทอง, 2516.

ปรีดี พนมยงค์. *ความเป็นอนิจจังของสังคม*. พระนคร : สำนักพิมพ์เกวียนทอง, 2501.

ปรีดี พนมยงค์. "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย" ใน *รัฐศาสตร์ 14 ฉบับปฏิวัติและประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือรุ่งโรจน์, 2517.

ปรีดี พนมยงค์. *ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของ ปรีดี พนมยงค์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

พรเพ็ญ ชันธุระกุล และ อัจฉราพร กุมทิสัมย์, บรรณาธิการ. *ความเชื่อพระศรีอารียะ และกบฏผู้ม้วยในสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527.

วราวุธ โอสมารมย์. "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2466-2475". *วิทยานิพนธ์ปริญญาโท* ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

วิเศษ สร้อยศักดิ์, พระยา. *หนังสือสอนอ่านเรื่องพลเมืองดี*. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2454.

ศราภย์พิพัฒน์, พระยา. *สนัร่ายของข้าพเจ้า*. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2512.

สมโชค สุขารมย์. "ประวัติศาสตร์ลูกา," *คูลพาทะ* 29 : 1 (2525) : 32-41.

สังสิทธิ์ พิริยะรังสรรค์. "พัฒนาการขององค์กรจัดตั้งกรรมกรไทย พ.ศ. 2401-2475," *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 3 : 2 (2526).

สุวดี เจริญพงศ์. "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อการเคลื่อนไหวทางความคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ (พ.ศ. 2468-2475)" ใน *การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์*. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ สุวดี เจริญพงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : เอกสารวิชาการ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522.

Hobsbawm, E.J.. "Pre-political Movement in Modern Politics" in *Power, Possessions and Freedom : Essays in honour of C.B. Macpherson*. Alkis Kontos, ed. Toronto : University of Toronto Press, 1979.

Johnston, David. "Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880-1930." Ph.D. Dissertation, Yale University, 1975.

Mannheim, Karl. *Ideology and Utopia*. London : Routledge & Kegan Paul, 1936.

Thompson, Virginia. *Thailand : The New Siam*. New York : Paragon Book Reprint Corporation, 1967.

Vovelle, Michel. "Ideologies and Mentalities" in *Culture, Ideology and Politics*. Raphael Samuel and Gareth Stedman Jones, eds. London : Routledge & Kegan Paul, 1982.

Werthiem, W.F.. *Dawning of an Asian Dream : Selected Articles on Modernization and Emancipation*. Amsterdam, 1973.